

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELGE KLINT

DEN DANSKE HÆR

I

1750–1814

ANTIQUARIAT RICHARD LEVIN & Co ApS
KØBENHAVN 1977

HELGE KLINT

DEN DANSKE HÆR

I

1750 – 1814

ANTIQUARIAT RICHARD LEVIN & Co ApS
KØBENHAVN 1977

Generalfeltmarskal, greve Claude Louis de Saint-Germain 1707-1778.
 Kobberstikket tilhører Frederiksborg Museet.

DEN DANSKE HÆR
1750-1814.

INDHOLD:

1. Forord
2. Hæren omkring 18.århundredes midte
3. Saint-Germains 1.reformperiode
4. Saint-Germains 2.styreelse
5. Fra Struensee til Guldberg
6. Kronprinsens regentskab
7. Frederik VI^S hær
8. Om kilderne

BILAG:

1. Kronologisk oversigt over perioden 1758-1814.
2. Saint-Germains biografi.
3. Forordningen af 20.juni 1788 om stavnsbåndets løsning.
4. Sehested 1813.

1. Forord.

Det halve sekel fra 18. århundredes midte til andet decennium i det 19. århundrede var et skelsættende afsnit i dansk hærhistorie. I Frederik V^S regeringstid var hæren et fremmedelement i samfundet, men ved periodens slutning er det berettiget at tale om et folk i våben.

I udenrigspolitisk henseende fortsattes bestræbelserne for at sikre neutraliteten, hvilket ikke lykkedes i det lange løb. I periodens første årtier er det forholdet til Rusland, der dominerer - især på grund af det gottorpske spørgsmål. Efter en nogenlunde fredelig periode, hvor Frederik VI^S aggressive Øverigesplaner spiller en vis rolle, følger den skæbnesvangre periode, hvor soldaterkongen knyttede sit lands skæbne til Napoleons.

Indenrigspolitisk set er det et tidsafsnit, der går fra Frederik V^S gammelalds enevælde over Christian VII^S ejendommelige regeringstid, hvor andre styrede for ham, til Frederik VI^S oplyste enevælde. Samfundsmæssigt domineres epoken af landboreformerne i 80'erne og pengevæsenets sammenbrud med statsbankerotten i 1813 samt rigernes adskillelse året efter. -

Det er hensigten med den følgende fremstilling dels at redegøre for hærens udvikling fra sidst i 1750'erne til 1814, dels på grundlag af de benyttede kilder at belyse den bedømmelse, som i det sidste lille århundrede er blevet epokens mest markante militære skikkelser - grev de Saint-Germain og Kong Frederik VI - til del.

Under arbejdet med stoffet opstilledes en ret omfattende tidstabel over vigtigere begivenheder emnet vedrørende; denne kronologiske oversigt fremtræder i noget forenklet form som redegørelsens bilag 1.

2. Hæren omkring 18. århundredes midte.

Efter Store nordiske Krig (1709-20) bragtes det danske monarkis forsvarsmagt på freds fod, men den svenske tronfølgerstrid medførte atter rustninger i 1743/44, der finansieredes gennem forskellige ekstraskatter. Men selv i fredstid beslaglagde forsvarsvæsenet omkring 50% af statens samlede udgifter.

I 1733 var Stavnsbåndet, hvorved bonden bandtes til fødesognet fra sit 14. til 36. år, indført; den officielle begrundelse var at skaffe mandskab til militsen, men bagved lå at sikre godsejerne arbejdskraft. Oprindeligt blev der udskrevet en militssoldat pr. 60 tdr. hartkorn, og disse soldater var til rådighed i 6-8 år; denne pligt udvidedes i 1742 til 8-12 år. Militssoldaterne havde kun 5-6 ugers øvelse hvert andet år, men tjenesten var forhad, idet behandlingen var hårdhændet og kommandosproget tysk. I 1746 bestemtes tillige, at ingen aftjent landsoldat måtte nedsætte sig andetsteds end på det gods, hvor han var udskrevet. Militsen var genoprettet allerede i 1701 og rekrutteredes udelukkende blandt bønderne, men hærens kerne var de hvervede enheder.

Hæren og flåden var indtil 1735 bestyret samlet, men fik da hver sin overkrigssekretær, der for hærens vedkommende ledede centralstyrelsen: Krigskancelliet og Generalkrigskommissariatet. Det første tog sig af personel- og uddannelsesspørgsmål, medens det sidste varetog forplejning, forsyninger, udskrivning og fæstningers vedligeholdelse.

I 1747 gennemførtes forskellige reduktioner, der især ramte det nationale (udskrevne) infanteri, og i 1749 nedsattes militsens øvelsesvirksomhed yderligere. Vægten lagdes i stedet på de hvervede enheder, hvor ofte omkring 2/3 af mandskabet og endnu flere officerer var udlændinge.

Danmark og Holsten var opdelt i 4 generalkommandoer, og hæren havde et stort "Generalitet" omfattende 29 generaler og 7 generaladjutanter. Infante-

riet bestod af 14 hvervede og 7 nationale regimenter, hvert på 12 kompagnier, rytteriet omfattede hele 12 regimenter, alle hvervede, hvert på 8 kompagnier; artilleriet omfattede Danske og Holstenske Artillerikorps, med hvervet indenrigsk mandskab, hvert på 7 kompagnier, hvortil kom et i Oldenburg. Hærens krigsstyrke var ca. 30.000 md., og til det bevægelige forsvar sluttede sig fæstningerne, der i den lange fredsperiode efter 1720 efterhånden kom i forfald. Kommanderende general var fra 1746-62 generalfeltmarskal Fr. Ernst af Brandenburg-Kulmbach. -

Danmarks beliggenhed og bitre erfaringer havde godtgjort nødvendigheden af et forholdsvis højt krigsberedskab, der i hvert fald for en del måtte være baseret på en stående, hvervet hær, og at hæren som helhed måtte have en så grundig uddannelse, at den kunne tage kampen op i åben mark. Da statens økonomiske modstandskraft i overvejende grad var knyttet til landbruget, kunne en omfattende udskrivning af bondebefolkningen ikke opretholdes i en langvarig krig, og stridsspørgsmålet vedrørende hærens organisation blev da gennem lange tider størrelsesforholdet mellem den hvervede og den udskrevne del af hæren. Godsejerne gjorde herved gældende, at landbruget ej heller i fredstid var i stand til at afgive mandskab til den stående hær, og det var da også lykkedes dem at få standset hvervningen til infanteriet blandt bønderne helt og få reduceret uddannelsen af det udskrevne mandskab.

Med svækkelsen af den udskrevne hær fulgte, at der lagdes større vægt på den stående, hvervede hær, hvilket var ganske i overensstemmelse med tidens tendens, hvor tropper knyttet til kongens person var et naturligt tilbehør til enevoldsmagten. Da man gav efter for landbrugets krav vedr. hvervningen blandt bønder, måtte man efterhånden i stigende grad skaffe sig soldater fra udlandet, navnlig Tyskland.

Det var denne hvervede hærs opgave at sikre staten mod overrumpling bl.a. ved at danne fast besætning i fæstningerne, specielt i København og grænsefæstningerne Rendsborg og Glückstadt, at gennemføre mindre felttog og at danne den faste kerne i den mobiliserede hær. Endvidere varetog de hvervede tropper garnisonstjenesten, d.v.s. navnlig en udstrakt vagttjeneste, og de beskæftigedes også - til tider i stor udstrækning - med civilt arbejde for staten. Sidst, men ikke mindst, skulle disse tropper medvirke til opretholdelse af enevoldsherredømmets magt og glans.

Det lå i kongens interesse at have en stor, hvervet hær, og det gik i Danmark som i de fleste stater således, at kongens ønsker i så henseende ikke stod i forhold til statens økonomiske evne. Følgen heraf blev, at hæren ikke til enhver tid var i et sådant krigsberedskab, som en så kostbar hærform forudsatte. Der blev ikke råd til at holde materiel og fæstninger i tilbørlig orden, og størstedelen af mandskabet måtte have orlov som frimænd uden lønning i de elleve af årets måneder, hvorved afdelingerne og dermed officererne i den lange fredsperiode efter 1720 ikke blev holdt i stadig krigsmæssig øvelse.

En anden følge af budgetternes relative snæverhed var, at mandskabets løn var så ringe, at man måtte nøjes med de elementer, som kunne fås billigt, og herved svækkedes ånden i afdelingerne. Der søgtes opretholdt en streng disciplin baseret på hårde og ofte barbariske straffe, men med de usle vilkår, hvorunder de hvervede levede, følte disse soldater kun ringe tilknytning til hæren og var tilbøjelige til at desertere, når de så deres fordel derved. -

Allerede i Chr. VI^s regeringstid var der fra visse hold et åbent blik for hærens svagheder, fra 1739 foreligger der således et memorandum i Krigskancelliet, hvori det foreslås, at hvert feltregiment fast bør tildeles et antal udskrevne soldater. I 1740 blev general Michael Numsen overkrigssekretær, og han fandt tiden inde til mere målbevidste anstrengelser for at standse nedgangen i felthæren og reorganisere den efter moderne mønster. Et af Numsens forslag gik ud på fri adgang til hvervning af bønder over 36 år, som havde tjent ud ved militsen, og endvidere af købstadsborgere, som hidtil var undtagne; hermed kom han i afgjort modsætning til godsejere og magistrater. I det store og hele led hans planer skibbrud, fordi hans militære krav kom i stadig

større modstrid med godsejerkonseillets politik. Allerede 3 dage efter Fr. V^s tronbestigelse blev general Numsen afskediget som overkrigssekretær, men han var i sin hele indstilling en forløber for de næsten 20 år senere fremsatte saint-germainske reformtanker.

Da Fr. V kom på tronen, søgte konseillet straks at dæmpe kongens helt preussiske militærglæde, og da J.H.E. Bernstorff i 1751 blev udenrigsminister og medlem af konseillet, styrkedes yderligere den antimilitære fløj, således at der helt op til Syvårskrigen ikke skete andre ændringer i hærens forhold, end at dens styrke gradvis reduceredes, bl.a. ved en kraftig udvikling af fri-folkssystemet.

3. Saint-Germains 1. reformperiode.

Under Den preussiske Syvårskrig (1756-62) sluttede Danmark i maj 1758 et forbund med Frankrig, en af Fr. II af Preussens mange modstandere. Fr. V forpligtede sig til at holde en hær på 24.000 md. i Holsten. Mandstugten i hæren var ringe, og desertioner florerede.

Et par yngre generaler, Andr. Hauch og P.E. Gähler så klart den hvervede hærs mangler, og Hauch foreslog i 58 en videreførelse af Numsens ordning med tildeling af et mindre antal militsfolk til felthæren som en konstant ordning. I 1760, da Gähler var blevet generalkvartermester ved hæren, udformede han et ændringsforslag, der bl.a. gik ud på, at 2/3 af feltstyrken skulle være indfødte. Bag Gähler samlede sig efterhånden en række officerer med den reformivrige general Rantzau-Ascheberg i spidsen. De krævede reformer i hærens rekruttering, angreb den førte industri- og landbrugspolitik, korrupsionen i administrationen, og de krævede konseillets ophævelse. De gik ind for et centraliseret kabinetsstyre, undertrykkelse af godsejernes magt og en styrkelse af hæren. På det militære område fik Gähler og hans kreds støtte af en af hærens dygtigste fremmede officerer, generalløjtnant Hermann Schmettow, som stod på en fortrolig fod med både Moltke og Bernstorff.

Engang i 1759 havde Schmettow fået Bernstorff til at begynde forhandlinger med den førstes ven fra udenlandsk krigstjeneste, den franske general Claude de Saint-Germain. Forhandlingerne resulterede i, at St.-Germain først på året 1761 ankom til Danmark, hvor han i de første måneder efter at være udnævnt til feltmarskal skulle inspicere hæren, der stadig stod i Holsten, og aflægge beretning til Moltke og Bernstorff. En sådan forelå fra St.-Germain's hånd i september og var i det store og hele almindeligheder på linie med den tidligere fremkomne kritik, men denne promemoria røbede St.-Germain's skarpe blik for godt og dårligt, men da meget byggede på andenhåndsviden, var det ikke uden fejltagtige antagelser.

I løbet af 1761 gennemførtes visse besparelser i hærbudgettet, bl.a. derved, at en del af landmilitsen hjemsendtes for en tid; i øvrigt var militsens krigsbrugbarhed i tiden 1757-62 blevet væsentligt forbedret. Fra foråret 1762 forstærkedes hæren atter, og 13.000 militsfolk var nu indkaldt, hvoraf halvdele i den egentlige felthær. Rustningerne foranledigede udskrivning af den forhadte schimmelmannske ekstraskat i september 62: 8 skilling månedlig pr. mand og kvinde over 12 år.

Årsagen var, at det trak op til krig med Rusland, hvor gottorperen Peter III havde bestegit tronen og nu truede med at erobre Holsten og Slesvig. I marts udnævntes St.-Germain til overgeneral, og hæren sattes atter på krigsfod, således at dens styrke nåede 40.000 md., men kampstyrken var væsentlig ringere på grund af sygdom og deserteringer. I juli rykkede den danske hær ind i Mecklenburg og var netop kommet i føling med den russiske, da denne efter mordet på Zar Peter III 17. juli trak sig tilbage.

St.-Germain havde i løbet af foråret gjort en betydelig indsats for gennem feltøvelser at fremme hærens manøvreedygtighed og tilstræbte en hær på 50.000 md. Han interesserede sig særligt for de lette tropper, fik fyldt de-

poterne og bragt hele trosset på fode; Rendsborg Fæstning blev sat i god forsvarsstand, og han rejste artilleriet fra dets forfald navnlig gennem en forbausende hurtig levering af 74 stk. nyt feltskyts fra Frederiksværk Kanonstøberi og Moss Jernværk. Ved felttogets begyndelse rådede St.-Germain over 120 bespændte kanoner og 2200 artillerister. Ved artilleriets ordning medvirkede oberst v. Huth fra Hessen-Cassel. Ved de lette troppers reorganisation medvirkede general Schmettow og oberst Gørtz - bl.a. oprettedes i foråret 62 et husarregiment og et korps af guider (vejvisere til hest).

Hæren blev stående i Holsten til foråret 1763, men allerede i januar indledtes omfattende hjemsendelser af de nationale soldater, der var "indstukket" i de hvervede regimenter; herved vendte ca. 10.000 tilbage til hjemmet og til landbruget, og der holdtes kun 1/3 af regimenternes styrke - hvervede som udskrevne - inde til stadighed, idet overskydende folk fik orlov på ubestemt tid. En ny lægdsinddeling, til afløsning af den gamle fra 1724, overvejedes, men blev ikke til noget. -

Allerede i 1762 havde St.-Germain indgivet et "idealforslag" til en hær på 100.000 md. - altså det dobbelte af hidtidige styrke, en plan som Gähler, der da var generalstabschef under St.-Germain, måtte tage skarp afstand fra, fordi landbruget og statens økonomi ville blive knust herved, og forslaget blev henlagt som idealistiske drømmerier. I øvrigt var adskillige i løbet af 1763, bl.a. Ahlefeldt, Gähler og Hauch, i gang med reformprojekter, og naturligvis fortsat St.-Germain. Hans tilgrundliggende tanker var følgende:

Det overflødige skulle bort, for at det væsentlige kunne komme til sin ret. Stadstropper i guldbroderede dragter og med glimrende seletøj burde afskaffes. Ånden i hæren var vigtig, hvorfor der skulle lægges øget vægt på subordinationen 1), der forenede mennesker og opretholdt samfundet. Tjenestetiden burde være kort, for at den kunne gennemføres med lyst og kraft - årelang garnisonstjeneste havde modsatte virkninger. Uddannelsesmetoderne var vigtige, og øvelserne skulle lægges an på, hvad der var anvendeligt i krigen; vægt på skydning og lange marcher samt legemsøvelser. Soldatens løn skulle være så rundelig, at han havde sit ordentlige udkomme, hans påklædning bekvemmere. Infanteriet var hærens vigtigste del; øvrige våbenarters størrelse burde fastsættes i forhold hertil: rytteriet 1/6, artilleriet 1/12. Artilleriet burde samles i ét korps med hovedsæde i København, hvor Universitetet og andre for officerernes uddannelse nødvendige videnskabelige anstalter fandtes; tilsvarende for Ingeniørkorpsset. Rytteriets kompagnier skulle omdøbes til eskadroner (å 200 md.); infanteriregimenterne (å 1000 md.) opdeles i bataljoner. Kun få fæstninger (København og Rendsborg samt søbatterier ved Kronborg og Glückstadt) skulle opretholdes, men disse skulle være i første klasses stand. Afdelingerne skulle samles i ret få garnisoner og om vinteren indkvarteres dér i kaserne, om sommeren i teltlejre. De nationale regimenter skulle indlemmes i de hvervede for at skaffe dem fasthed. Efterhånden som landets befolkning tiltog, burde al udenlandsk hvervning ophøre; så længe den bestod, skulle den varetages af en central hvervekommission og ikke overlades kompagnicheferne. Alle fordele, som regiments- og kompagnichefer havde gennem hvervning, ubesatte numre, frifolk og hestefoder m.v. burde afskaffes. Salg af officersposter burde afskaffes og tjenestealder normalt være grundlag for forfremmelser i fredstid; udmærkede talenter skulle tillades hurtigt advancement, og de udnyttedes bedst i stabene. Hele hæren skulle have én hovedkasse med et årligt budget på 1,9 mill. rdl., der skulle indføres regnskabspligt overalt samt kasseeftersyn.

I marts 1763 fremlagde St.-Germain sit nærmere udformede projekt, der omfattede en krigsstyrke på 32.000 md. infanteri, 11 rytterregimenter og et stærkt artilleri samt 14 militsbataljoner (17.000 md.), knyttet til hver sit hvervede regiment; endvidere skulle de hvervede regimenter allerede i fredstid have et bestemt antal karle af militsen (25%) i hvert kompagni. Et Gene-

1) Det underordnings- og lydighedsforhold, hvori den undergivne står til sin foresatte.

ralkrigsdirektorium skulle afløse Overkrigssekretariat og Generalkrigskancelli; blandt de øvrige vigtigere reformer var også overgang fra kompagnioekonomi til regimentsøkonomi. St.-Germain gik også ind for en radikal udrensning i officerskorpset.

De øvrige planlæggere kritiserede St.-Germain's plan fra hver sin kant: Hauch angreb militsen ud fra godsejersynspunktet, at den nationale rekruttering ville udpine landbruget. Ahlefeldt mente, at officersudrensningen burde gælde udenlandske til fordel for ældre danske! Gähler fastholdt, at man m.h.t. nationale burde gå op til 40%, men tilvejebragt ved hvervning. Alt imens udviklede sig en forbitret personlig strid i kontorer og korridorer, og det vrimlede med forslag og modforslag. Men hos kongen stod St.-Germain så stærkt som nogensinde. I juni besluttede kongen at afskedige 13 generaler.

Efter nyt særforslag fra St.-Germain forelå i juni kgl. resolution på en plan, der omfattede den hvervede hærs omdannelse, militsens ordning, den nye form for hærens underhold⁵⁾, officerskorpsets omformning og centralstyrelsens ændring. St.-Germain ønskede reformerne iværksat omgående, men den besindige Hauch hævdede, at "publikum" burde forberedes. Sidst i juli enedes St.-Germain og Gähler om et fællesforslag, og dermed sejrede de helt hos konge og ministre. Ved forordningen af 3. august 1763 fastlagdes den nye hærordning. Den stående hær skulle tælle 28.000 md. - 13 infanterireg. á 13 komp.; 10 rytterreg. á 6 komp.; Artillerikorpsset m. 3 batl. - Grenaderkorpsset og landmilitserregimenterne skulle opløses, til gengæld skulle landet inddeles i et antal bataljonsdistrikter, hvorfra hvert hvervet regiment skulle have en militsbataljon. Da kompagnioøkonomien skulle afskaffes, måtte chefernes løn sættes op; gamle og sygelige officerer skulle afskediges. Arbitrær straffemyndighed¹⁾ skulle indføres - foreløbig dog kun over for fjenden.

Krigskancelliet foretog imidlertid en del ændringer i forordningen og omgik i øvrigt mange af de påpegede mangler i stedet for at fjerne dem, således foretoges intet m.h.t. fæstningernes sanering og kasernebyggeri. I september sendte krigsminister Ahlefeldt Bernstorff en belæring, hvori han gjorde op med oppositionen og anklagede den for at have bragt hærvesenet i kaos - og givet var det, at St.-Germain's overgangsbestemmelser ingenlunde var uden fejl og misforståelser. For at skaffe penge til reformernes gennemførelse begyndte bortsalget af de store ryttergodser²⁾.

Den 26. oktober 1763 fik Ahlefeldt afsked som overkrigssekretær (krigsminister), og to dage efter ophævedes kollegium og kancelli. I stedet oprettedes Det kongelige Generalkrigsdirektorium. St.-Germain blev præsident i direktoriet³⁾, der opdeltes i 3, siden 4 departementer, hvis ressorts⁴⁾ og første chefer blev:

1. departement (general Hauch): Det hvervede og det nationale infanteri.
2. " (oberst K.H. greve Moltke): Artilleri, ingeniører, fæstninger, indkvartering, tøjhuse og fabrikker.
3. " (general Gähler): Generalstab, Livgarde, rytteri og Landkadetkorps.
4. " (justitsråd P.L. Munk): Justitsvæsen, Krigshospitalskasse og pensioner.

Denne departementale ordning blev forbillede for admiralitetets omdannelse og senere også for de civile centralstyrelser. Overgangen skulle ske øjeblikkelig, men dette havde selvsagt sine vanskeligheder, så meget mere som nyordningen opfattedes således, at militæret var ved at vinde den afgørende magt over civiladministrationen. I hvert fald saboterede civilstyret konsekvent det vigtige arbejde med militsens omdannelse.

- 1) Myndighed for militære chefer til at ikende straffe uden dom.
- 2) I årene 1763-65 solgtes godser omfattende 14.800 tdr. hk., hvilket indbragte 2,3 mill. rdl.
- 3) Arsløn: 8.000 rdl., hvilket var 6.000 mindre, end hans forgænger havde til-delt ham som generalfeltmarskal.
- 4) Faglige myndighedsområder.
- 5) Indkvartering, forplejning m.v.

Ved en forordning af 13. april 1764 tilstræbtes en forøgelse af landmilitisen og tillige, "at agerdyrkingen langt mere befordres end hindres, og hvorved de ulejligheder, som hidtil er påført proprietæren og landmanden, så vidt muligt bliver forebyggede og hæmmede ..." Der skulle udskrives en landsoldat pr. 32 tdr. hk., men den faste tjeneste ved de hvervede afdelinger skulle ophøre. Fødestavnspligten skulle vare fra det 4. til det 40. år, i hvilket tidsrum mandskabet skulle føres i reserverullen. Landsoldaten skulle tjene 12 år - og ikke i en militis - men i de hvervede regimenter, hvor de udskrevne skulle udgøre 2/3 af styrken. Der kom talrige ordrer om lægdernes indretning, men Danske Kancelli standsede ordningens udførelse i praksis for så vidt angik det militære. Det kom til hårde kampe i Direktoratet, og Bernstorff og A.G. Moltke¹⁾ gik stadig stærkere imod direktoriets kurs. Resultatet blev, at godsejerinteresserne sejrede, idet kun stavnsbåndets skærpelse og militisregimenternes nedlæggelse gennemførtes fra nytår 1765.

Direktoriet havde også vanskeligheder med den planlagte omorganisation af artilleriet, men efter at en kommission med fire artillerimajorer under St.-Germain's ledelse havde arbejdet energisk, kom centraliseringen endelig i stand i maj 64, og tilsvarende for Ingeniørkorpset; artilleriets faste mandskab tilvejebragtes ved hvervning udelukkende blandt indfødte. Landets fæstninger inddeltes i 5 klasser, hvoraf 4. og 5. nedlagdes - altså en mindre radikal ændring end oprindelig ønsket af St.-Germain. Kasernebyggeri indledtes i fæstningerne af 1. og 2.klasse. Endvidere fik hvert regiment sit sygehus; lærerstanden på de militære undervisningsanstalter højnedes, bl.a. ved indkaldelse af udenlandske lærere; alle pensioner ordnedes efter faste regler.

En bestemmelse om, at ingen fremtidig kunne blive officer uden at have tjent som underofficer, mødte stærk kritik, men St.-Germain imødegik den - som kritikken i det hele taget - udførligt og sagligt i september 1764. Han sluttede således: Småfyrster kunne holde fredsarmeer for at pynte på deres slotte og skaffe kvinder og børn lidt tidsfordriv; anderledes forholdt det sig her, hvor man var tvunget til at holde en krigshær til forsvar af rigerne, til at skaffe værdifulde forbund og til opretholdelse af kronens ære. Med disse vigtige formål for øje søgte han en hær på 75.000 md.! indrettet. Imødegåelsen var ledsaget af udførlige overslag over hærens drift. Hermed var modstanderne foreløbig slået af marken, og ved kgl. resolution af 19. september 64 bekræftedes forordningen fra april om de nationale regiments indlemmelse i de hvervede - dog blev det nationale element væsentligt svagere, end St.-Germain ønskede det, og regimenternes fredsstyrke nedsattes; til gengæld oprettedes tre nye regimenter.

I foråret 1765 blev Hauch og Moltke erstattet med de indkaldte generaler: Arnstedt og Finck, som en modvægt mod St.-Germain og Gähler. I øvrigt kom det til brud mellem St.-Germain og Schmettow, der var kommanderende general i Norge, og som fremsatte et forslag i retning af det svenske "inddelingssystem" (officerer og soldater tildeles jord og hus), der af St.-Germain blev mødt med en plan om 60% hvervet mandskab - ganske ude af kontakt med forholdene i Norge. Schmettow klagede herefter over St.-Germain til Bernstorff, der foranledigede en kommission oprettet til at tage sig af de norske problemer; denne, hvori Gähler var medlem, tog skarpt afstand fra St.-Germain.

Det havde længe trukket op til en afgørende styrkeprøve mellem Danske og Tyske Kancelli og direktoriet - el. rettere St.-Germain personlig. Rentekammeret sluttede sig også til St.-Germain's angribere, og alle ministrene, der var adelige og store jorddrotter, tilgav aldrig St.-Germain, at han havde indskrænket garden og indlemmet de nationale regimenter i de hvervede. St.-Germain gav efter i håbet om bedre tider, hvorefter garden atter udvidedes, de årlige øvelser indskrænkedes, og udenlandsk hvervning blev atter tilladt. Tilladelse til salg af officersembeder blev endog konfirmeret ved kgl. resolution i september 1765 og udnyttedes ivrigt.

1) Siden 1746 overhofmarskal og 1763 medlem af konseillet; Kong Vr.V^S nærmeste rådgiver.

I november 1765 bad ministrene og flere generaler under pres fra gods-ejerside kongen om at udvide rytteriet, forbyde indenlandsk hvervning og atter skille de nationale ud fra de hvervede i regimenterne. Dette blev alvorligt tilbagevist af St.-Germain med fremhævelse af de hvervede regimenters tøjlesløshed og slette disciplin. I hvert fald måtte der mindst være 25% udskrevne knyttet fast til deres afdelinger; man kunne således nøjes med 1100 mand udskrevne.

Samtidig indrømmede St.-Germain, at direktoriet var blevet alt for talrigt, og foreslog indskrænkninger; hans ord havde dog ikke samme vægt som forhen, og kun Gähler søgte at yde ham støtte. Men Gählers stjerne var blegnet sammen med St.-Germain's. Finansminister Schimmelmann kunne umuligt tolerere så "slet Wirtschaft" med statens knappe midler som det saint-germainske.

4. Saint-Germains 2.styrelse.

Ved Fr.V^S død i januar 1766 besteg den 17-årige Chr. VII tronen, og i et af de første statsrådsmøder efter tronskiftet den 20. januar afskedigedes St.-Germain som præsides i direktoriet og tog Gähler med sig i faldet. Medvirkende til St.-Germain's fald skal det have været, at Bernstorff var særdeles ivrig for at etablere et godt forhold til Rusland med henblik på at få mageskiftesagen bragt i orden - bestræbelser, som St.-Germain med sin antirussiske indstilling søgte at krydse - hvilket Bernstorff ikke i længden kunne finde sig i.

En kommission skulle nu søge at råde bod på det saint-germainske styres "vildfarelser", men uenighed medførte, at der intet positivt kom ud af dens virke, hvorfor hele tjenestegangen i hæren hæmmedes. Efter mange måneders uvished m.h.t. hærens fremtidige styrelse, faldt afgørelsen endelig i september 1766. Direktoratet erstattedes med to kollegier: Vort høje Krigsraad (kommandosager) og Vor Landetats Generalkommissariat (administrationen). Prins Carl af Hessen blev formand i krigsrådet, medens general Arnstedt blev formand i kommissariatet. Dette tiltog sig hurtigt mere myndighed end påregnet, og det var langt mere anti-saint-germainsk end krigsrådet. Følgen blev, at den fælles hovedkasse for hele hæren ophævedes, og at landmilitsen henlagdes under kommissariatet. I øvrigt endte man i et dødvande.

Det såre vigtige spørgsmål om sammenknytningen af det hvervede infanteri med det udskrevne var uløst. Allerede i marts 66 havde prins Carl, der delte St.-Germain's anskuelse, i en klogt tilrettelagt og meget udførlig promemoria behandlet problemet. Hvis det af økonomiske grunde ikke var muligt at skabe en fast og inderlig blanding af begge mandskabskategorier, måtte man nøjes med i fredstid at holde hver del i afdelinger for sig og først ved fredsbrud inkorporere. Infanteriregimenternes antal måtte sættes ned og ligeledes den hvervede mandskabsstyrke, til gengæld skulle der oprettes det samme antal nationalbataljoner og tilsvarende for artilleriets og rytteriets vedkommende.

I det følgende forår, 1767, fremsatte Arnstedt direkte til kongen et forslag om det springende punkt i hærens ordning: Forholdet mellem den hvervede og den udskrevne hær, der helt lå på linie med prins Carls tanker og altså med St.-Germain's. Arnstedt så meget klart, at sammenknytningen af de hvervede og de udskrevne soldater var et forhold, der rakte langt ud over det rent militære og ind i det alt andet overskyggende samfundsspørgsmål: Bondens forhold til godsejeren.

Reaktionen stod endnu stærkt, og få dage efter forslaget fremkomst blev Arnstedt fejlet til side og forlod landet. I øvrigt var det ikke de militære alene, der på denne tid beskæftigede sig med nationalmilitsen; næsten samtidig med Arnstedts aktion fremkom Reverdil, der endnu havde betydelig indflydelse hos kongen, med velformulerede forslag til landmilitsens omordning i forbindelse med ophævelse af stavnsbåndet. Et svælg af ydre og indre politiske modsætninger samt gensidige intriger hindrede de civile og de militære, der havde

samme mål, i at finde hinanden, således at bestræbelserne på at højne bondestanden og samtidig føre hæren ind i en sund udvikling foreløbig ikke lykkedes.

Efter nogle samtaler, som St.-Germain havde med kongen, blev hele den hidtidige hærledelse fjernet først i marts, og 10. marts 1767 udnævntes St.-Germain atter til præses i "General-Krigs-Direktoriet", der omgående genoprettedes. St.-Germain havde straks et forslag parat efter det tidligere mønster; han ønskede de enkelte dele af hæren reformeret således: To infanteriregimenter skulle ophæves, og rytterregimenternes tal reduceres; hvert infanteriregiment skulle "anhænges" en bataljon på 500 udskrevne, og 700 nationale rekrutter skulle årligt udskrives til 6 års fast tjeneste ved regimenterne. Kongen godkendte omgående indstillingen, og 1. august 1767 trådte den nye hærplan i kraft.

Hvert af de 16 infanteriregimenter fik tildelt en militsbataljon. Til at rekruttere regimenterne skulle hvert årlig have det ovenfor anførte antal udskrevne nationale. Efter tj. skulle karlen mod kvittering leveres tilbage til godsejeren, der for hver leveret karl skulle have 20 rdl. af regimentskassen. Ved rekrutudskrivningen gik man ud fra 1 md. pr. 529 tdr. hk., til reservebataljonerne (de rent nationale) skulle der udskrives 1 md. pr. 46 tdr. hk. I øvrigt indskrænkedes garden og rytteriet; hæren kom til at bestå af 16 hvervede infanteri- og 10 rytterregimenter, et artillerikorps med 3 bataljoner (hvoraf en i Norge) - ialt 34.000 md.

I oktober 1767 skrev St.-Germain et kraftigt indlæg om lydigheds- og ærbødighedsbegrebet, og 12. oktober ophøjedes dette forslag til lov som "Subordinations-Anordningen". Hærlovens 500 nationale til de 16 hvervede regimenter kunne tilvejebringes enten ved indenlandsk hvervning eller ved udskrivning, men alle de andre ministre fandt begge udveje lige uantagelige - ødelæggende for agerdyrkingen i Danmark. Dette imødegik St.-Germain ved at hævde, at agerdyrkingen næppe ville gå til grunde, fordi $\frac{1}{2}$ % af den klasse, der dyrkede jorden, indkaldtes til 6 ugers årlig tjeneste. Ved kgl. resolution fastsloges derefter antallet 570 - 1 mand pr. 500 tdr. hk.

Efter Reverdils tilskyndelse søgte St.-Germain at benytte bondesagen som løftestang ved sine hærplaners gennemførelse; i øvrigt mente han, at sagen kunne ordnes ved en forordning fra kongens kabinet til kollegierne. Da han ikke tav stille med sine planer, forenede de øvrige ministre og alle, der havde indflydelse ved hoffet, sig imod ham. Og da St.-Germain tillige åbenlyst kritiserede de to russiske udsendinge, der var i København for at afslutte en traktat om mageskiftet, for at trække sagen i langdrag, rejste disse krav om hans fjernelse som betingelse for at fortsætte forhandlingerne.

Herfor bøjede kongen sig - stærkt tilskyndet af Bernstorff - til sidst, og skrev 22. november til St.-Germain: "Min kære marchal! Adskillige grunde tvinge mig til at fritage Dem for de bryderier og besværligheder, som bestyrelsen af krigsvæsenet volde Dem. De ville have uret i at betragte dette som en unåde; jeg ønsker, at De vil være overbevist om den tillid, med hvilken jeg på ny vil stille Dem i spidsen for en hær, når det gælder om at føre den imod fjenden". Den 5. december 1766 befalede St.-Germain til at "tage ophold fjernt fra hoffet", og han tog fast ophold på sin gård uden for byen.

St.-Germain's styrelse havde allerede afbødet en væsentlig del af støvletidens formalisme og ineffektivitet. Omhuen for den menige soldat og for underofficeren var en af den berømte franskmands bedste egenskaber, og i den henseende satte hans styrelse dybe og varige spor. Da han for anden gang kom til styret og fik den nationale rekruttering sat igennem, pålagde han regimenterne på det skarpeste "at omgås lempeligt med dette mandskab, så det ikke ved handlen herimod får ny afsky for soldaterstanden, men tværtimod ved venlig omgang får lyst dertil, da det har stor betydning, at de først udtagne ved deres fortællinger derhjemme vækker lyst til soldat".

St.-Germain efterlod fyldte tøjhuse og en stor pengebeholdning i hovedkassen. Artilleriet var i enhver henseende forbedret betydeligt; skytset i fæstningerne var i hans tid forøget fra 877 til 1563 stk. Garnisonsstyrkerne i Danmark beløb sig kun til godt 11.000 md., hvilket var fuldt tilstrækkeligt

i fredstid. Vel ville forberedelserne til at sætte hæren på krigsfod trække længere ud end under de gamle forhold, men der var ved uddannelsen lagt væsentlig mere vægt end tidligere på det krigsmæssige.

Ved sit sidste stormløb var det endelig lykkedes St.-Germain at gennemføre det vigtigste af sine oprindelige programpunkter: den delvise rekruttering af de hvervede regimente med udskrevet mandskab af bondestanden. De vældige angreb, som han og enkelte andre flere år igennem havde rettet mod godsejernes ubetingede herredømme over deres undergivne havde endelig slået den første alvorlige breche i dens så længe og hårdnakket forvarede stilling.

5. Fra Struensee til Guldberg.

Efter St.-Germain's afsættelse overtog general Hauch først i december 1767 forsædet i direktoriet, og få dage herefter indførtes Det kgl. Generalitets- og Kommissariats-Kollegium i stedet for direktoriet; departementsopdelingen bibeholdtes dog. Større forandringer m.h.t. udskrivningen og benyttelsen af det nationale mandskab forberedtes. Bernstorff var betænkelig, da forslaget rejste nye pengekrav, han støttedes af Schimmelmann, og ved kabinetsordre - dateret 24/9 1768 i London - fastlagdes den nye hærplan med et budget nedskåret fra 1,9 til 1,7 mill. rdl.

Den 26. marts 1768 befaledes, at kun 700 rekrutter skulle møde ved de hvervede regimente af infanteriet og rytteriet; de skulle tjene i 6 år. Bestemmelsen om 49 nationale i hvert hvervet kompagni hævedes. Det nationale infanteri genoprettedes i juni 69 og inddeltes i 14 bataljoner + 2 nationale artilleribataljoner. Også flere andre forandringer - f.eks. anvendelse af soldater til offentlige arbejder: bygning af slotte, diger og broer, anlæg af veje og kanaler - vidner om tendensen til at bringe alt tilbage i det gamle spor før 1762.

Herefter fulgte en række år uden større omvæltninger, hvilket var tiltrængt. Da Struensee i 1770 kom til magten, blev general Gähler i juni 70 formand i Krigskollegiet, hvor Hauch og Moltke erstattedes med Huth og Falkenskjold - en af Struensees yndlinge.

I 1771 udsendte C.H.G. v. Moltke - der i 1761 var indtrådt i direktoriet - et skrift, der gik ud på en sammenligning mellem "det forrige og det nuværende krigssystem"; det var et forsvarsskrift for St.-Germain's reformer, og dets vurdering ligger ikke langt fra, hvad Rockstroh betegner som "historiens dom" 1).

I april 1709 befalede kongen Generallandvæsenskollegiet at afgive betænkning vedr. to spørgsmål: 1) Udsættelse af stavnsbåndets ikrafttræden til det fyldte 14. år og frihed for fødestavnspligten (stavnsbåndet) ved fuld udtjent militærtjeneste og 2) almindelig tilladelse for samtlige bønderkarle til at begive sig hvorhen samt opholde og ernære sig hvor i landet, de ville. - Krigskollegiet skønnede, at lettelserne i bondestandens kår ikke kunne være til hinder for landmilitærens fortsatte beståen. I øvrigt var sessionerne først hørt i sagen, og selv om de ikke overså stavnsbåndets tyngde, måtte de dog fraråde dets ophævelse; måske kunne man lempe på tidspunktet for indførelsen i reserverullen. Amtmændene frarådede på det bestemteste at ændre noget som helst.

Hærens forhold i Struensees tid kan kun betegnes som en "march på stedet", idet han i det væsentlige lod Krigskollegiet skøtte sig selv; men naturligvis nød også den militære del af centraladministrationen godt af Struensees indsats for at fremskynde sagernes behandling og indskrænke interessen for småsager til fordel for de principielle og for det almindelige tilsyn. Når Struensee i enkelte tilfælde søgte at gribe ind på det militære område, røbede han diletanten. Som et kuriøst eksempel kan nævnes hans ide i 71 om, at rytteriet skulle gøres beredent på lutter hingste - et forsøg, der tidligere var gjort med utilfredsstillende resultat. Noget kom der dog ud af det, man lagde vægten på val-lakker i stedet for hopper!

1) Jfr. Rockstroh, side 260; se foregående side nederst.

Allerede i sommeren 1771 synes det overordnede militære apparat stort set at være gået i stå. I halvåret indtil Struensees fald udgaves så godt som ingen ordrer; i december dog den, at Livgarden til Hest og Livgarden til Fods skulle opløses, og mandskabet fordeles til andre regimente. Resultatet blev mytterragtige tumulter blandt mandskabet, der så afskedigedes. Kort efter - 15. januar 1772 - styrtedes Struensee. -

Enkedronning Juliane Marie og Arveprins Frederik havde overtaget magten, og prinsens kabinetssekretær Ove Høegh-Guldberg fik hurtigt en fremskudt stilling. Til medlemmer af Generalitets og Kommissariats-Kollegiet udnævntes Rantzau-Ascheberg (formand), Huth, Eichstedt og Køller, der alle havde medvirket til paladsrevolutionens gennemførelse. Livgarden til Fods genoprettedes allerede 17. januar og den anden livgarde nogle måneder senere. De hvervede infanteriregimenter reduceredes 4. september til 12 i stedet for 14 kompagnier, og styrken indskrænkedes betydeligt. I april 1772 oprettedes på general Huths initiativ et "Artillericadet-Institut" for officerselever af artilleriet og Ingeniørkorpset.

Forholdet til Sverige var på dette tidspunkt meget spændt. Struensee havde tilstræbt afspænding, men Kong Gustav III søgte i 1772 (året efter sin tronbestigelse) at ægge den norske befolkning til opstand og lod ret store styrker nærme sig den norske grænse. Prins Carl af Hessen samlede som norsk øverkommanderende et korps på 18.000 md. i Syd Norge, og Prinsen af Bevern et tilsvarende på Sjælland. I foråret 1773 opløstes de svenske hære i Halland og Skåne, og alt kom igen på fredsfod.

I Krigskollegiet tog Eichstedt snart føringen. Hans kongstanke var et enhedsrytteri, hvortil alt udskrevet mandskab skulle benyttes - intet til infanteriet. Det kom til gentagne skarpe indlæg mellem Eichstedt på den ene side og Ascheberg og Køller på den anden. Prins Carl af Bevern deltog også i diskussionen med et program til hele hærens omordning; det var hans tanke, at det nationale element skulle styrkes yderligere bl.a. derved, at der til hvert hvervet regiment tildeltes et bestemt distrikt, hvor en "anhængt" national bataljon hørte hjemme. I første omgang besluttede kongen i 1773, at rytteriet skulle have samtlige unge nationalrekrutter, medens infanteriet skulle holde sig til hvervning - hvilket dog et par måneder efter atter måtte forlades af økonomiske hensyn 1).

I 1772 havde Eichstedt, der var ivrig dansk patriot og velanskreven ved hoffet, taget initiativet til indførelse af dansk kommandosprog i hæren. Han støttedes her ivrigt af Guldberg, der i 73 var blevet geheimekabinetssekretær, og ved kgl. resolution af 1. oktober 1773 besluttedes, at nye reglementer med danske kommandoord snarest skulle udarbejdes. Herefter blev alle kongelige skrivelser til Krigskollegiet affattet på dansk. Det varede dog længe, inden nyordningen trængte igennem ude ved afdelingerne.

Kollegiet havde efterhånden ved sine bestræbelser for at drage udviklingen tilbage til før St.-Germain bragt et syndigt virvar i hærens styrelse, og dets medlemmer bekrigede gensidig hverandre. Derfor nedsattes i begyndelsen af 1773 en stor kommission under Prinsen af Bevern, hvori også A.P. Bernstorff og Schimmelmann havde sæde. Der rejste sig hurtigt uoverstigelige vanskeligheder under kommissionsarbejdet, idet de forskellige våbenarters repræsentanter bekrigede hinanden, medens bevillingsmyndighedernes repræsentanter lidenskabeligt bekæmpede officererne. Et kompromis mellem de to parter var uopnåeligt, og arbejdet sluttede resultatløst - bortset fra en masse forslag og modforslag.

På grundlag af dette materiale udsendtes alligevel 3. marts 1774 et kgl. reskript om hærens fremtidige ordning. Rytteriets størrelse fastsattes til 9 regimente + senere nogle eskadroner husarer; regimenternes styrke, der reduceredes noget, skulle omfatte 165 hvervede og 290 udskrevne; de udskrevne skulle

1) Det omkring 1764 indledte bortsalg af ryttergods måtte fortsættes, i årene 1766-74 solgtes yderligere 26.900 tdr. hk. tildels til spotpriser, således at det kun indbragte 2,5 mill. rdl.

årligt indkaldes i 24 dage. Infanteriet skulle omfatte 14 regimenter, og de til disse hørende nationalbataljoner ophæves; en del af disses styrke skulle gå fuldstændig ind i regimenternes styrke, der herefter omfattede 348 hvervede og 980 udskrevne. Artilleriet skulle stadig have tildelt to nationale bataljoner og i øvrigt beholde omtrent sin fulde hvervede styrke. Til befalingsmænd skulle kun indenrigske statsborgere udtages. Ordningens vigtigste bestemmelse var dog, at den udenlandske hvervning afskaffedes. Hermed var, hvad St.-Germain 10 år før, og siden Arnstedt forgæves tilstræbte, sket fyldest, idet hæren nu omformedes fra en hovedsagelig hvervet og af udlændinge bestående hær til en hovedsagelig national, udskreven hær.

Tilbage stod ordningen af de udskrevnes forhold, idet man tilstræbte en forordning, der kunne erstatte samtlige fra 1733 udstedte militsforordninger. Resultatet blev forordningen af 14. september 1774, der uanset alt, hvad der var skrevet og talt i den foregående snes år om bondens kår, kom til at betyde bondestandens hidtil største ufrihed. Af lægder på 22 tdr. hk. skulle stilles en landsoldat; udskrivningen skulle ske mellem det 18. og det 40. år. Tjenestetiden fastsattes til 12 år; dog skulle den karl, der ikke ville fæste gård på "billige og lovlige vilkår", tjene yderligere 6 år.

I forsommeren 1775 samledes regimenternes udskrevne mandskab ude i distrikterne til eksercits og mønstring, hvorunder det "viste sig besynderlig lærvillig og ved godt mod", måske et resultat af regeringens påbud om hensynsfuld behandling af det udskrevne mandskab¹).

Den 29. januar 1776 udstedtes den vigtige forordning om indfødsretten, hvorefter "alle embeder i vore stater, hof - gejstlige - militære og civile, af stor eller liden betydelighed, ej kunne eller skulle gives til andre end indfødte landets børn, og dem, som dermed lige kan agtes". Men som nævnt foran, var man inden for hærens område et par år i forvejen slået ind på den linie, som nu blev udstukket for alle embeder under staten.

I årene siden 1762 var hæren skridt for skridt, hovedsagelig under presset af rigets slette økonomiske forfatning, gået tilbage i styrke, anseelse og rutine; den var blevet omformet fra en i det væsentlige hvervet, virkelig "stående", fremmed præget hær til en overvejende national med svag uddannelse - en milits. Men fra 1776 indtrådte pludselig en ændring i modsat retning, idet hæren forøgedes i tal, og dens uddannelse og udrustning forbedredes. Nogen ydre foranledning hertil lader sig ikke påvise, men Guldberg, der netop da blev statssekretær, førte arveprinsen frem til stadig mere suveræn optræden, og samtidig steg Prinsen af Beverns indflydelse. Givet er det i hvert tilfælde, at den nye kurs stemte godt med, hvad prinsen tidligere kraftigt var gået ind for.

Prinsens ideer om virkelig omsorg for den menige soldat og om en tidssvarende sammensætning og uddannelse af hæren var nært beslægtede med St.-Germain's. Ved kgl. ordre af 11. april 1776 forøgedes husarstyrken (lette tropper); fra maj 77 skulle alle regimenter forstærkes med 10 faste folk pr. kompagni; fra nytår 78 skulle to nye infanteriregimenter oprettes. I tilslutning hertil bestemtes, at der ud over, hvad der allerede stilledes, yderligere skulle stilles en karl pr. 500 tdr. hk. Denne bestemmelse offentliggjorde Danske Kancelli ikke før i juli - måske fordi Bernstorff så herpå med kølighed, medens Schimmelmann, der bedre end nogen anden kendte landets økonomiske forhold, efter Bernstorffs udtalelse med "megen velvilje, ja endog iver" havde støttet den nye hærplan, der medførte et forøget hærbudget²). I øvrigt var i 1776 indledet den praksis, at der årligt afholdtes store lejrøvelser i 3 uger, således at afdelingerne deltog hvert 3. år. -

1) Efter tidens mode bar soldaterne hårpisk af ens facon og længde, hvorfor det på én gang var nødvendigt at anskaffe disse i tusindvis, de indkøbtes ved regimentets foranstaltning, men beløbet blev afdraget i soldatens sold; til gengæld fik han pisen med sig hjem.

2) Rockstroh, side 312.

I foråret 1783 omgikkes den urolige nabo, Gustav III, med planer om et pludseligt overfald på Sjælland og mod Sydnorge for at opkaste sig til Nordens hersker. Planerne omfattede styrker på 29.000 md. mod Sjælland og 13.000 mod Norge. Påskud til krigen skulle være kravet om Øresundstoldens ufortøvede ophævelse. I København sov det fredsæle regimente, medens Katharina II af Rusland slog koldt vand i erobrerens blod ¹⁾.

I april 1784 overtog Kronprins Frederik landets styre med A.P. Bernstorff som førsteminister. Gustav III så en ny chance for indblanding i danske forhold og tilbød enkedronningen og arveprinsen sin støtte til generobring af magten, hvilket blev høfligt afslået.

6. Kronprinsens regentskab.

De krigeriske udsigter havde atter henledt regeringens opmærksomhed på hærens tilstand. Det var Kronprins Frederiks opfattelse, at St.-Germain og hans tilhængere havde foranlediget alt for hyppige forandringer i hærens forhold. På den anden side var han ikke blind for, at visse forandringer var nødvendige, for et halvt års tid efter sin magtovertagelse nedsatte han en kommission med opgave at gennemgå og nærmere overveje en af Prins Carl af Hessen udkastet plan til "forbedring i hærens indretning".

Resultatet forelå allerede i januar 1785, og det gik ud på følgende: De 16 infanteriregimenter skulle bibeholdes, og den hidtidige forening af udskrevne og hvervede folk i samme regiment burde fortsætte ²⁾; to infanteriregimenter skulle danne en brigade, og 4 af de hidtidige 8 rytterregimenter skulle gøres "lettere" og være dragoner. Den årlige eksercertid for det udskrevne mandskab skulle forlænges til 4 uger. Bestemmelserne fra 74 og 77 om, at kun karle, der havde været soldat, kunne få gård i fæste, ophævedes. Til rekruttering af det "geworbne" mandskab skulle årligt afgives en karl pr. 500 tdr.hk. - ialt 820; disse skulle tjene i 8 år som hvervede. I artilleriet skulle der holdes 1000 md. nationale i den danske bataljon og 500 i den holstenske. Alle lønninger skulle forhøjes 100%, og halvdelen af alle udskrevne kunne være frifolk. På krigsfod ville hæren tælle 31000 md. i infanteriet, 6000 i rytteriet og 2400 i artilleriet, ialt henved 40.000 md.

Af andre ændringer skal nævnes oprettelsen af to jægerkorps: Sjællandske og holstenske; de skulle dannes ved hvervning af udsøgt godt mandskab og uddannes til tjeneste i skove og som grænsepoliti mod smuglere og desertører. Der gennemførtes også en omordning af infanteriregimenternes nationaldistrikter, idet man forlod den ældgamle inddeling efter stifter. Endelig fik artilleriet tildelt et større antal udskrevne og heri "kørekuske" - de senere trainkonstabler.

Af vigtigere begivenheder i forbindelse med den nye hærordning bør vel nævnes, at hospitalslemmerne, der i en årrække havde været anbragt i de københavnske kaserne, i begyndelsen af 1785 rømmede disse; i oktober flyttede atter tre regimenter ind på Sølvgades Kaserne. I øvrigt fortsattes kasernebyggeriet; i 1786 toges Livgardens Kaserne i brug, og i 1789 fik Artillerikorpsset sin kaserne i Strandgade. I det hele gennemførtes så omfattende byggearbejder, at man over hele landet ved århundredskiftet var gået bort fra indkvartering hos borgerne.

1) Vaupell, side 218.

2) De holstenske regimenter skulle være stærkest, de jyske svagest; derfor blev sammensætningen således:

Holstenske :	1000	hvervede	+	590	udskrevne,
Sjællandske:	800	"	+	790	"
Jysk-fynske:	500	"	+	1090	"

I 1788 indførtes et nyt eksercerreglement, hvori den "lette" tjeneste (skyttetjeneste, jægertjeneste) fremmedes; en regimentschef fastslog i den anledning, at indøvelsen af det nye ville kræve mange lærere, idet den forudsatte, at et stort antal soldater var "selvtænkende væsener, hvilket er den sidste egenskab, der kan ventes af en gemeen og især af vore nationale".- En udtalelse, der er meget karakteristisk for den brydningstid på infanteritaktikkens område, hvori man da befandt sig, nemlig mellem det gamle princip: angreb med de blanke våben, og det nye: manøvrering i forbindelse med skydning.

Årene 1787 og 88 bragte en række overordentlig betydningsfulde forordninger om bondestandens sociale og økonomiske frigørelse; af disse er forordningen om stavnsbåndets ophævelse den, der for eftertiden har stået som den mest afgørende - i nogen grad fordi fødestavnspligten er blevet opfattet som nok så trykkende for bondestanden, som den egentlig var.

Efter aftale mellem kronprinsen og C.D.F. Reventlow, Rentekammerets første deputerede, indgav dette 11. juli 1786 en forestilling til kongen, bl.a. om grænserne for stavnsbåndet, og der foresloges nedsat en kommission af civile embedsmænd, nogle godsejere og jurister med Reventlow som formand og C. Colbjørnsen som sekretær. Allerede i september fremsatte kommissionen en erklæring om, at stavnsbåndet kun burde opretholdes i det omfang, som landmilitærordningen nødvendiggjorde. Straks efter nytår 87 forelagde Colbjørnsen et indlæg, hvis 22 punkter i hovedsagen blev grundlag for den senere, så vigtige forordning af 1788.

Medens kommissionens arbejde på de almindelige økonomiske områder skred frem uden stærke gnidninger, mødte problemerne, der rakte ind på det militære område, skarp og forbitret modstand fra det militære kollegiums side. Først i marts 1787 afgav Generalitetet en indsigelse imod og imødegåelse af forslaget på hele 47 foliosider. Man frygtede, at der ikke ville blive nok mandskab til den af Colbjørnsen foreslåede nedsættelse af tjenestetiden for det nationale mandskab, og gennemgik de 22 punkter omhyggeligt et for et. Her skal kun en enkelt af kommentarerne nævnes, nemlig den til pkt. 18, hvor det udtaltes, at værnepligten fremtidig bør hvile ens på alle stænder, altså være en "personlig pligt". Endelig udtaltes det, at man, hvis tjenestetiden skulle nedsættes til 8 år, måtte udskrive 2314 md. årligt i stedet for 1543, hvilket ikke ansås for muligt. Da ekstrasessionen 1792 var afsluttet, viste det sig, at denne bekymring var grundløs.

Efter fortsat "krigsførelse" mellem generalitet og kommission unddrog det første sig hen på foråret ethvert ansvar for reformerne og afslog enhver deltagelse i yderligere diskussioner; man havde vist god vilje til indrømmelser og tilstrækkelig tydeligt afvist enhver mistanke om, at man under landmilitærens skjul "skulle ville forfægte trældom og lægge en på passende måde anlagt plan til frihed hindringer i vejen". I øvrigt udgaves i disse år utallige stridsskrifter om landbospørgsmålet.

Den 20. juni 1788 satte Kong Christian VII sit navn under "Forordningen om Stavnsbaandets Løsning fra Godserne for Bondestandens Mandkøn i Danmark". Denne forordning er så udpræget en militær forordning, at af dens 43 paragrafer kun en eneste kan siges at være rent "civil". Forordningen blev en grundlov for udviklingen af den nationale hær. De vigtigste punkter fremgår af bilag 3. -

Da Sverige i juli 1788 overfaldt Rusland, forlangte dette traktatmæssig støtte: 12.000 md. og 15 krigsskibe. Den danske hær gjordes hurtigt krigsberedt ved indkaldelse af frifolkene og det hjemsendte mandskab samt udskrivning af tusinder af kuske og heste fra land og by. Størstedelen af hæren samledes til direkte forsvar af Sjælland, mindre korps i Holsten og Nørrejylland - det sidste bestemt til forstærkning af den norske hær. Denne under Prins Carl af Hessen og med kronprinsen som frivillig gik sidst i september over grænsen og rykkede mod Gøteborg, der nåedes 5. oktober. Under tryk fra Preussen og England sluttedes imidlertid et par dage efter våbenstilstand til 1. maj 89. Opstillingen af hjælpekorpsene, der nærmest kan betragtes som en prøvemobilisering, kostede en del penge, og udgifterne til rustninger øgedes stærkt i den følgende tid på grund af forholdet til Sverige; fred sluttedes dog atter som-

meren 1789, og hæren sattes på fredsfod.

Samme år blev Carl af Hessen, der havde kronprinsens uindskrænkede tillid, præsident i Generalitets- og Kommissariatskollegiet¹⁾, og på hans forslag stadfæstedes ved kgl. resolution 11. december 1789 en plan for den danske hærs forbedrede indretning. Den afveg principielt ikke fra den gældende ordning m.h.t. tildeling af mandskab; et af planens hovedformål var visse ændringer i overensstemmelse med den taktiske udvikling. Derfor skulle artilleriet forstærkes, ridende artilleri indføres og det lette infanteri udvides. Befalingsmændenes antal skulle forøges, og for at få penge hertil - budgettet var begrænset til knapt 2 mill.rd. - måtte to infanteriregimenter og et dragonregiment m.v. nedlægges. De hidtidige grundsætninger m.h.t. forsvarets tyngdepunkter understregedes yderligere, idet fordelingen af infanteribataljoner blev: Sjælland - 20, hertugdømmerne - 16 og Jylland-Fyn - 7, ialt ca. 30.000 md. + ca. 5000 md. i rytteri og artilleri. Af mandskabet var 26% hvervede, 28% landrekrutter og 46% landsoldater. På grund af de økonomiske omstændigheder reduceredes hærens styrke i 1790 med 3000 md. Samme år afskaffedes det pinlige forhold²⁾.

I 1795 genoprettedes General-Hvervningskommissionen, og regimenternes tilladelse til selv at herve i udlandet bortfaldt for bestandig. Den nævnte kommissions kontorer i større tyske byer opretholdtes til 1803. I øvrigt oprettedes i 90'erne et større antal militære undervisningsanstalter, bl.a. for frikorporaler (officers elever), og militær faglitteratur på dansk blev stadig hyppigere. I øvrigt fremkom fra civil side også skrifter, der forfægtede det standpunkt, at der ikke forelå politisk motivering for en hær, der kunne løse alvorligere forsvarsopgaver; at rigerne slet ikke havde råd til at holde en stor, stående hær og overhovedet kunne overkomme tilvejebringelse af de fornødenheder, der forudsattes ved en mobilisering, påvistes ligeledes. Det hævdedes, at hæren ikke burde overstige 10.000 md. (hvervede nationale), da opgaver af indrepolitisk art var mest nærliggende; herved kunne mange penge spares til andre, nyttige formål.

Så længe A.P. Bernstorff styrede rigernes udenrigspolitik, kunne Englands respekt for de nordiske riger opretholdes; men da han i 1797 døde, var der ingen til at føre roret med fast hånd. For at undgå krig sluttede Danmark-Norge i august 1800 en overenskomst med England om foreløbig ikke at lade handelskibe ledsage af krigsskibe. Men da man ikke stolede på England, gennemførtes visse rustninger.

Et forbund med Preussen, Sverige og Rusland rettet imod England blev indgået i december 1800, hvilket England betragtede som en krigserklæring. I januar 1801 oprettedes et landeværn af udtjente soldater med lokalforsvaret som opgave; styrkerne formeredes i 44 bataljoner omfattende ialt ca. 18.000 md. Mange steder oprettedes en frivillig kystmilits, der senere på året fik fastere ordning (alle kystboere over 50 år). Midt i januar befaledes, at alle søfæstninger hurtigst muligt skulle sættes i forsvarsstand, og at en større del af flåden skulle udrustes, men de egentlige rustninger gennemførtes uden energi. Til gengæld rejstes borgervægninger i de større byer, men såvel disse som landeværn og kystmilits savnede våben³⁾.

- 1) Kollegiet reorganiseredes samtidig, således at egentlige kommandosager behandlede i et særligt Generalitets- og Commandocontoir, medens departementskontorerne behandlede sager vedr. våbenartsorganisation m.v.
- 2) Selv om de militære straffe de følgende år gjordes noget mindre brutale, opretholdtes spidsrodsstraffen lige til 1830.
- 3) Den kommanderende general sagde bl.a. således i et opråb til jyderne: "... noget Krudt og nogle Kugler kunne skaffes til Skydegeværer skænkede af patriotiske Mænd. Dog var det bedst, at enhver støbte sine Kugler selv, da ellers de ikke måtte passe til Geværerne". Landeværnet fik den jævne befaling at møde med "hvad landligt Vaaben, der kunde afstedkommes, dog, om muligt, Høleer satte ret paa Skaft". (Vaupell, side 261).

Imidlertid sattes hele hæren på krigsfod, og 29. marts besatte et korps på 11.000 md. Hamburg. Landet var nu i fare og sidst i marts gik 1100 danske og norske studenter i København i spidsen med dannelsen af frivillige korps; studenterne kaldtes Kronprinsens Livkorps, og et frivilligt jægerkorps med mandskab fra alle stænder kaldte sig Kongens Livjægerkorps. Flere provinsbyer fulgte efter.

På meldingen midt i marts om, at den engelske flåde stod ind i Kattegat, improviseredes et søforsvar af hovedstaden, idet tiden var for knap til at gøre flåden sejlklar. Hæren afgav en "soldateske" på 3500 md. til den forsvarslinie, der blev udlagt på Rheden med ialt 6000 md. og 700 kanoner. Her kom det 2. april 1801 til kampe med lord Nelsons flåde med store tab på begge sider: vi 2215 md., briterne 2237 md. Kampen indstilledes efter det puds, som Nelson spillede kronprinsen, og 9. april sluttedes våbenstilstand i 14 uger; men da Rusland inden da sluttede fred med England, fulgte Danmark-Norge eksemplet, og alt bragtes atter på fredsfod, efter at Hamburg og Lübeck i slutningen af maj var rømmet.

I løbet af 1802-03 fuldenndtes landeværnets oprettelse, således at 64 bataljoner indordnedes i 10 regimenter; mandskabet inddeltes i tre klasser: Den yngste, i hvilken man stod i 6 år, skulle hvert år indkaldes til 6 dages øvelse, og hvert andet til 1 dags mønstring; den mellemste klasse tjente ligeledes 6 år, men skulle kun indkaldes i krigstid; den ældste klasse tjente som erstatning i krigstid. Tjenesten ophørte med det 45. år. Fra år til år opsattes indkaldelsen af den yngste klasse, således at dets mandskab, da krigen atter kom 1807, aldrig havde været til øvelse.

Ved ny hærplan af 8. juni 1803 oprettedes ved hvert regiment et jægerkorps, der fik regimentets bedste skytter. Regimenternes årlige rekrutantal skulle tages fra et bestemt distrikt. Rekruttiden skulle vare 10 uger, og den hidtidige skelnen mellem landrekutter og landsoldater ophørte. Det årlige antal af rekrutter var 250 fra hvert landdistrikt. Artilleriets bataljoner ændredes til brigader (3, hvoraf en i Norge), heraf bestod sjællandske af 9 "fodkompagnier" og et ridende, holstenske af hhv. 3 og 1 kompagni; et håndværker- og et fyrværkerkompagni var fælles. Samtidig med disse ordningers gennemførelse forsvandt hårpisken; i øvrigt gennemførtes meget indviklede og perentlige tjenestebestemmelser. Fæstningerne var i slet tilstand, men der savnedes penge. I København oprettedes "Det militære gymnastiske Institut" 1), hvilket var grundlaget for, at gymnastik i 1805 kunne indføres ved rekrutuddannelsen.

I 1803, da franskmændene i juni besatte Hannover, blev en hær på 16.000 md. under kronprinsens egen førelse samlet om Rendsborg, men den opløstes ret hurtigt igen. I efteråret 1805 blev Frankrigs krig med Rusland og Østrig anledningen til, at der atter samledes store styrker i Holsten, og kronprinsen opslog ved septembers udgang sit hovedkvarter i Kiel. Her i det sydlige blev hæren stående det næste par år til trods for, at Sjælland hen på sensommeren kom i søgelyset.

Da den britiske flåde med 30.000 md. landgangstropper var ved at omringe Sjælland, ilede kronprinsen til hovedstaden den 9. august 1807, fordi den britiske gesandt rent ud havde krævet den danske flåde udleveret. Efter at have udgivet sine hastige ordrer for Københavns forsvar og overgivet kommandoen til den 72-årige kommandant, general Peymann, skyndte kronprinsen sig tilbage til Kiel og overlod hovedstaden til sin skæbne.

Uden krigserklæring gik briterne 16. august i land ved Vedbæk med 16.000 md. og rykkede frem mod byen, der var sat i nogenlunde forsvarsstand og havde en sammenskrabet besætning på 5000 linietropper, 2500 landeværnsfolk og 5000 borgere, studenter og livjægere. Efter en række mere eller mindre heldigt gennemførte udfald fra forsvarernes side, hvoraf det største fandt sted 31. august mod fjenden i Classens Have, strammedes ringen om byen mere og mere: 30.000 briter stod nu foran byens volde. Et par dage før splittedes en større landeværnsstyrke ved Køge af et af briterne udsendt korps på 6000 md., der tog 1000 md. til fange.

1) Professor Vivat Victorius Fredericus Franciscus Nachtegall var instituttets første leder - først i 1828 indførtes gymnastik ved de civile skoler.

2. september indledede briterne et bombardement af København med 70 stk. belejringsstyks, der d. 7. førte til byens kapitulation og flådens udlevering. Først 20. oktober forlod fjenden hovedstaden medførende flåden og efter omfattende ødelæggelser på Holmen.

Et nyt søforsvar stabledes beundringsværdigt hurtigt på benene; Københavns og Kronborgs fæstninger forstærkedes med nye batterianlæg; indsejlinger til sunde og fjorde spærredes med kystbatterier.

I februar 1808 ophævedes landeværnet, og af dets yngste mandskab dannedes 2 artilleri- og 32 infanteribataljoner, der annekteredes af artilleribrigaderne og infanteriregimenterne (3. og 4. bataljon); de nævnte bataljoner afgav 1000 md. til kanonbådene, der gav de britiske krigsskibe en hel del at bestille i vore farvande.

Seks frivillige jægerkorps, der var oprettet i 1807, vedblev at gøre tjeneste, så længe krigen varede; det var: Jyske, sjællandske, Prinsesse Louise Augustas, fynske, lollandske og langelske. Det syvende: Livjægerkorps, fik rang med hærens faste afdelinger.

I det omfang, den slunkne pengekasse tillod det, gennemførtes en række forbedringer som: Oprettelse af et sappørkorps ¹⁾ og et nyt rytterregiment; artilleriets fodbatterier ændredes til kørende batterier ²⁾, og 20. januar 1808 oprettedes en generalstab, der opdeltes i Generaladjutant- og Generalkvartermesterstaben; hertil knyttedes Guidekorps (det tidligere Feltjægerkorps), og gennem dette tilvejebragtes grundlaget til rigets moderne kortlægning.

Fra foråret 1808 omfattede hæren 70 bataljoner, 41 eskadroner og 10 batterier med ialt 59.000 md., hvoraf 33.000 på Sjælland, 6000 på Fyn, 8000 i Jylland og 12.000 i Holsten.

I oktober 1807 havde Danmark-Norge sluttet forsvarsforbund med Frankrig med det formål ikke at slutte fred med England, før begge parter var holdt skadesløse for de tab, dette land havde tilføjet dem. Da Sverige ikke ville tiltræde fastlandsspærringen, gik Rusland til angreb på Finland, og dermed var Danmark forpligtet til at gribe ind over for Sverige ³⁾. Kronprinsen ville helst have franske hjælpetropper til støtte mod Sverige, men Napoleon ønskede Bernadotte som overgeneral og lod denne med et korps på henvend 33.000 md. spanske, hollandske og franske tropper rykke op i Jylland først i 1808. De franske planer ændredes imidlertid således, at kun de spanske tropper (ca. 14.000 md.) blev i kongeriget, medens resten af korpset slog sig ned i Holsten og Slesvig, men da hele styrken skulle underholdes af den danske stat og kostede 600.000 rdl. om måneden, var det en yderst alvorlig økonomisk belastning, der - selv om spanierne i foråret 08 forlod landet - varede til april 1809.

7. Frederik VI^S hær.

Ved Chr. VII^S død 13. marts 1808 besteg Fr. VI endelig den trone, som han i næsten 25 år havde vogtet i sin faders sted. Under sit regentskab havde han, på hvis militære uddannelse der fra hans tidligste ungdom var lagt den største vægt, i højstegen person taget overordentlig livlig del i den militære udvikling og tillige utallige gange under de større øvelser ført det ene parti - altid angriberens. Opbygningen af det, som man kan betegne som Fr. VI^S hær, var under den lange regentskabstid ført temmelig langt frem, ja på det nærmeste afsluttet.

1) Ingeniørtropper.

2) Konstablerne havde hidtil marcheret.

3) Ifølge traktaten med Frankrig erklæredes Sverige krig 29. februar 1808.

Just som Fr. VI kom på tronen, var et 25.000 md. stærkt korps under opstilling på Sjælland med henblik på at være rede til at møde et svensk angreb, men også i den hensigt ved en gunstig lejlighed at angribe Sverige. Denne lejlighed kom midt i januar 1809, idet isen på sundet da tillod en overgang med større styrker - men først skulle kongens første fødselsdag som monark fejres med pomp og pragt - og så blev det tøjvejr! og dermed smeltede også kongens aggressive hensigter ¹⁾). Tropperne spredtes ud over Sjælland, og halvdelen af mandskabet hjemsendtes til midt i maj.

I mellemtiden havde Sverige gjort indfald i Norge, men blev mødt med energi af den kommanderende general i det søndenfjeldske, og da Gustav III var hårdt trængt af Rusland og tillige måtte holde nogle styrker i Sydsverige, hvis Frederik VI mente sin trussel alvorligt, var det begrænset hvor store styrker, der kunne afses til angrebet på Norge. Krigen her fik i marts 1809 en brat ende, da den svenske troppefører ilede til Stockholm for at medvirke ved Gustav III's afsættelse.

I disse år fra 1806-09 myldrede det ligefrem med bestemmelser om hærens beklædning i de pragtfuldeste farver, med størst muligt antal knapper, snore o.s.v. Men den stadig mere slunkne statskasse fik efterhånden også indflydelse på dette område, og i 1810 kom en række uniformsbestemmelser, hvorved hæren klædtes i gråt; der skulle bruges bomuld for silke og uld for guld, epauletterne afskaffes, og de gamle hatte opfriskes; på den mere nødvendige udrustning blev der, hvad alvorligere var, også sparet.

7. marts 1812 sluttede Danmark en traktat med Frankrig, der bl.a. gik ud på, at en division på 10.000 md. skulle stilles til Napoleons rådighed, så længe han førte krig i Rusland. Divisionen blev sammendraget i maj i Sydslesvig og Holsten. I øvrigt fortsatte Sverige sit maskepi med England og Rusland, og med det sidste land sluttede Bernadotte i august 1812 et åbenlyst forbund, der bl.a. gik ud på, at en større russisk hærstyrke sammen med en svensk skulle true Frederik VI til at afstå Norge.

I december 1812 afslog Fr. VI et tilbud om forbund med Rusland og England, rettet mod Frankrig - han følte sig bundet af aftalen med Napoleon, selv om det vel efterhånden er dæmret for kongen, at hans tilknytning til Napoleon ikke var uden risiko for Danmark. Hvis Rusland og England ville garantere Kong Frederik, at han beholdt Norge, var han derfor i foråret 1813 indstillet på at indgå forbund med disse magter. Den britiske regering afslog imidlertid at forhandle med Danmark på andet grundlag end Norges fuldstændige afståelse, og dermed var Fr. VI atter drevet i armene på Napoleon. Et større diplomatisk fremstød fra britisk, russisk og svensk side gik ud på at tilbyde Danmark fred og at lade fordringen på afståelse af Norge begrænse til Trondhjem Stift; men fred på den betingelse ønskede kongen ikke, hvorfor det slet ikke kom til forhandlinger.

Følgen blev, at de i Holsten stående tropper blev stillet til den franske marskal Davouts rådighed under hans forestående forsøg på at erobre Hamburg; dette lykkedes 30. maj, hvorefter hele den danske styrke samledes i det sydvestlige Holsten.

Den 13. juni 1813 overtog Prins Frederik af Hessen kommandoen over den danske division i Holsten, der sammen med tre franske dannede det davoutske korps. Divisionen omfattede 12 bataljoner, 14 eskadroner og 5 batterier, ialt 12.000 md. (siden skete mindre ændringer i denne styrke).

Den 3. september erklærede Danmark Sverige krig, og 7 uger senere modtog også Rusland og England krigserklæring. Terningerne var kastede - indsatsen Norge. - Prins Frederik besatte 24. august Wismar, efter at et svensk korps havde rømmet byen. Fra 3. september til 13. november stod det fransk-danske korps i en stilling mellem Trave og Elben omkring Ratzeburg under idelige

1) Tilbage blev kun, at der fra Kronborg sendtes luftballoner over til Skåne med proklamationer, der opfordrede svenskerne til at rejse sig mod deres konge og tage Fr. VI til hersker.

skærmydsler med fjenden. Enden på felttoget blev, at Prins Frederik midt i december slog sig igennem til fæstningen Rendsborg, således som det er beskrevet i bilag 4.

Efter belejring af de allierede fjendtlige styrker måtte de to danske grænsefæstninger Frederiksort og Glückstadt overgive sig hhv. 19. december og 5. januar, den sidste efter flere dages bombardement. Prins Frederik havde indgået den mærkelige aftale om våbenstilstand med Bernadotte, at de to lige nævnte fæstninger ikke omfattedes af aftalen.

Imidlertid koncentrerede Fr. VI det meste af den danske hær på Fyn, men vovede ikke at gå mod Bernadotte i Slesvig. Mens kongen tøvede med at sætte den hær ind, som han i næsten 7 år havde holdt på benene, var "terningerne ved at lægge sig til rette". Kongen spejdede efter hjælp udefra, men ingen ønskede at støtte den betrængte og forsagte monark.

Da Bernadotte hen i januar fortsatte op gennem Slesvig, gav Kong Frederik sine underhandlere fuldmagt til at købe freden med afståelsen af Norge. Underhandlingerne blev drevet med feberagtig hast, og allerede 14. januar 1814 blev freden underskrevet i Kiel. Fredstraktaten forpligtede Danmark til at erklære Frankrig krig og stille 10.000 md. under Bernadottes befaling. Krigserklæringen udstedtes 17. januar, mens Kong Frederik VI stadig holdt en slags "felthof" på Hindsgavl Slot. - Frederik VI^s hær, der ikke måtte kæmpe, blev straks demobiliseret, idet forstærkningsbataljonerne hjemsendtes, linieafdelingernes styrke udtynnedes, og kystmilits samt frivillige korps ophævedes. -

Den 20. februar 1814 hævdedes forbudene imod illumination og lys i vinduer, der vendte ud til stranden, imod klokkeringning, imod fyrværkeriafbrænding og græsning af kreaturer ved stranden - - freden var kommet til Danmark, men hvilken fred, set med danske øjne.

Set med norske øjne tegnede freden sig naturligvis helt anderledes. Nordmændene har - i hvert fald lige til for nylig - haft temmelig svært ved at se noget som helst godt i "danskertiden". Det er imidlertid givet, at den hær, der stammede fra denne tid, var noget nær det bedste, som Norge bragte med sig i "medgift til det nye samliv".

Et halvt hundrede år senere - i Danmarks næste skæbneår 1863 - da danske politikere og den danske befolkning foregøglede sig militær hjælp fra Sverige-Norge, ville en dygtig gesandt i Stockholm (evt. assisteret af en kvik militærattache) på et tidligt tidspunkt kunne have berettet, at den svenske hær på grund af sit omfang og sin kvalitet slet ikke kunne komme ind i billedet - skulle militær hjælp til Danmark være ydet af vore broderfolk i 1864, måtte denne være kommet fra Norge.

8. Om kilderne.

I sin artikel "Kampen om den danske hær 1740-66" har Danstrup betegnet Holms behandling af striden i dennes stort anlagte oversigt over det 18. århundredes Danmarkshistorie som en "kursorisk skildring af de vigtigste forordninger" - og med rette. Men dette gælder også Holms behandling af perioden efter 1767. De vigtigere militære forhold er taget med, men spredt og i meget knap form.

Samme karakteristik, som ovenfor er givet Holms værk m.h.t. behandlingen af de militære forhold i perioden 1760-1814, gælder på det nærmeste Schultz' Danmarkshistorie, der er væsentlig yngre end Holms. Vel er Schultz knapt så kortfattet længere hen i perioden, men til St.-Germain har Schultz kun afset siger og skriver 7 linier. - En ting kan man dog fastslå: ingen af de her omtalte historiske storværker har militær slagside! Den mere alvorlige kritik af disse er, at de m.h.t. den militære udvikling i perioden - ved den sporadiske behandling - hindrer læseren i at få den ønskelige sammenhæng og overblik

over udviklingslinierne i denne såre betydningsfulde epoke. Den kritik, der af Danstrup rettes mod Rockstroh, og som vil blive omtalt senere, kan med lige så fuld ret gøres gældende over for Holm og Schultz. -

Den, der vil trænge dybere ind i de militære forhold i den her behandlede periode, kommer vanskeligt uden om Vaupell. Vel er han ikke historiker af fag - det afslører sig hurtigt - men Vaupell har i sit militærhistoriske storværk, der rækker fra 1600 til 1863, samlet et væld af oplysninger. Der er naturligt nok mest konkret historisk stof at hente i værkets 2. bind, der tager fat ved 1720; men selv i dette bind bør man være varsom, for Vaupell er ingeniør og ingen sikker kilde - og dette forbehold gælder ikke alene hans valg og udnyttelse af egne kilder, men han er tillige ikke så sjældent sjusket. Han har også haft svært ved at skelne mellem vigtigt og mindre vigtigt - for ikke at sige uvigtigt stof. Han skal altså udnyttes med stadig vågen kritik.

De to andre militærhistoriske kilder, Rockstroh og Johansen¹⁾, er der mere hold i. De er begge væsentlig yngre end Vaupell. Dette forhold har givet disse forfattere en langt bedre baggrund for deres værker, end Vaupell havde. Danstrups karakteristik af Rockstroh: Han har i sit værk gjort en hovedindsats der ved sin fremkomst betød en meget stor landvinding for dansk militærhistorisk forskning (hele værket går fra 1614 til 1808) - gælder i nogen grad også Johansen. Han begyndte stort set, hvor Rockstroh slap, idet dennes behandling af udviklingen efter 1788 er yderst kortfattet. At Johansen har arbejdet videre på det af Rockstroh skabte meget pålidelige grundlag er evident, men Johansen har begået det kunststykke i et værk af overkommeligt omfang at behandle "Fr. VI's hær" på en sådan måde, at såvel faghistoriker som den blot interesserede med betydeligt udbytte kan gå i gang med ham. Ikke mindst de to oversigtsmæssige afsnit "Hærens Personel" og "Udviklingen inden for de forskellige Vaabenarter" er meget værdifulde. Afstanden i tid mellem Rockstroh og Johansen - 22 år - og den sidstnævntes mere letflydende stil bevirker, at denne er væsentlig lettere tilgængelig end Rockstroh, men han gjorde det "grove arbejde". Rockstroh har forsynet sit værk med et ret omfattende noteapparat, medens Johansen - i dette værk, som i sine andre - konsekvent undgår et sådant.

I den indledningsvis nævnte artikel af Danstrup er det af denne påpeget, at man hos Rockstroh mangler et forsøg på 1) at sætte de enkelte reformforslag i relation til hinanden, 2) at bringe dem ind i den europæiske sammenhæng, hvor de hører hjemme og 3) foruden fra den militærtekniske side også at bedømme dem udfra den hjemlige politiske situation. - Rockstroh har ikke forsøgt dette, og derfor er Danstrups kritik for så vidt berettiget, men kravet om et sådant forsøg var det vel mindst lige så berettiget at rejse over for almene historiske værker. Dette ville imidlertid være ganske udelukket over for de her benyttede værker, henset til den sporadiske form, hvori de behandler de militære problemer.

Det er derfor glædeligt og særdeles nyttigt, at Danstrup i en specialartikel tager sig afhjælpningen af det påpegede savn på. Hans resultat er, 1) at en fornyet gennemgang af reformforslagenes skæbne fører til en omvurdering både af forslagene relative betydning og af den rolle, de ledende personer spillede under reformerne - først og fremmest en omvurdering af forholdet mellem St.-Germain og Gähler; 2) kampen stod på hjemlig grund mellem det franske og det preussiske militærsystem; 3) de militære reformplaner var intimt forbundet med den politiske udvikling, der blev så skæbnesvanger for den danske regeringskreds efter 17. århundredes midte. -

Indledningsvis hævder Danstrup, at Rockstroh vel på visse punkter anerkendte de af St.-Germain opnåede forbedringer, men i øvrigt stemplede ham som en i forhold til den danske omvæltning amatør-mæssig reformist. Denne beskrivelse af Rockstrohs bedømmelse af St.-Germain forekommer alt for summarisk - og er næppe heller retfærdig - jfr. side 4, foran, der ganske vist tager sigte på begge St.-Germain's styrelsesperioder.

1) "Meddelelser fra Krigsarkiverne", der spænder fra 1784 til 1814, er her kun udnyttet ved udarbejdelsen af bilag 4.

Danstrups fremstilling er i øvrigt særdeles solidt dokumenteret og overordentlig læseværdig, idet der stræbes henimod det allerede på 2. side røbede resultat.

Hvad angår Danstrups under 2) og 3) anførte undersøgelsesresultater må man fuldt ud give Danstrup ret - og Rockstroh ville næppe være uenig med ham. Anderledes med resultat 1); m.h.t. de mange punkter, hvor omvurdering af reformforslagernes relative betydning påvises af Danstrup, savner jeg noget i retning af et resumé, der underbygger konklusionen. Denne indvending kan ikke rettes mod Danstrup m.h.t. det omhandlede punkts andet problem: forholdet mellem St.-Germain og Gähler; på redegørelsens sidste sider opbygges et grundlag for konklusionen: Gähler styrede militærvæsenet bag St.-Germain's ryg. - At Gähler på det sidste under sit samarbejde med St.-Germain var mere radikal end denne, er evident, men at hævde, at Gähler - selv om han var direktoriets referent - ligefrem styrede hæren, uden at St.-Germain - krigsminister og samtidig hærens øverstkommanderende - opdagede det, er dog nok at gå for vidt. I hvert fald således som jeg opfatter Danstrups materiale. Man kan sige St.-Germain en del på, men nogen tåbe var han ikke. Og det er jo da en kendsgerning, at St.-Germain, da han i 1767 igen overtog den militære styrelse, medbragte Gähler. Man kan måske rette den bebrejdelse mod St.-Germain, at han ikke var nogen særlig fremragende menneskekender - måske er forklaringen på, at han holdt fast ved Gähler den, at udvalget var beskedent. For mig at se mangler Danstrup i vurderingen af forholdet: St.-Germain - Gähler i nogen grad forståelse for det gamle, men den dag i dag virksomme, specielle militære forhold: Chef - nærmeste hjælper - hvilket naturligvis ikke rokker ved, at hjælperens karakter i det foreliggende tilfælde ikke var særlig tiltalende. -

Danstrup har sidst i sin artikel udtrykt håbet om senere at kunne fremlægge en undersøgelse af St.-Germain's og Gählers 2. magtperiode og begivenhederne 1766-67. Dette håb er desværre endnu ikke gået i opfyldelse. Det er min fornemmelse, at det kunne blive en yderst interessant studie ikke mindst i hofintriger 1). -

Synet på St.-Germain og hans indsats har været noget skiftende. Vaupell så (1876) på St.-Germain med milde, nærmest beundrende øjne. Det hedder (side 167): "St.-Germain forlangte ingen Naadesbevisning. Han beklagede, at han, der var uformuende, vedblivende skulde falde Staten til Byrde og anbefale sine Undergivne i Ministeriet til Kongens Naade St.-Germain efterlod fyldte Tøjhuse og en stor Pengebeholdning i Hovedkassen ..."

Som det er omtalt, mener Danstrup, at Rockstroh bedømte St.-Germain hårdt - en vurdering, som kun i nogen grad er mildnet i biografien i Dansk biografisk Leksikon (1941). Denne måde at læse Rockstroh på er næppe holdbar. Vel er det sandt, at mennesket St.-Germain ikke stod videre højt i Rockstrohs agtelse, men m.h.t. St.-Germain's tanker og resultater er Rockstroh i det store og hele på linie med Vaupell, hvilket fremgår af det tidligere påpegede.

Danstrups vurdering (1947) af St.-Germain fremgår ligeledes af det foregående.

Johansen, hvis arbejder er afsluttet omtrent samtidig med Danstrups, behandler i sit forord og sin indledning tiden forud for Kronprins Frederiks regentskabsperiode, og her må det jo glæde Danstrup, at Johansen i omtalen af den hærplan (af 1774), hvorpå kronprinsen byggede videre, udtrykkelig nævner det preussiske mønster m.h.t. regimentsdistrikterne (kanton-systemet). Men det

1) I seddelkartoteket i "Hærstabens krigshistoriske Arbejder" findes den oplysning, at en vis Mlle X (Støvletkatrine) var stærkt medvirkende til St.-Germain's fald.

I Holm "Danmarks og Norges Historie 1766-72" fortælles, at Gählers hustru, der var 29 år yngre end han, i disse år var genstand for en overordentlig stærk interesse fra general Classens side; desuden var hun særdeles gode venner med dronningen.

er iøjnefaldende, at St.-Germain's navn overhovedet ikke forekommer på Johansens 9 indledende sider - heri ligger vel indirekte en slags vurdering - på den anden side nævnes med anerkendelse de vigtigste reformer, for hvilke St.-Germain på en gang var "drapeau" og "maurbrecher". -

Synet på Fr. VI - især hans dispositioner som regent efter 1800 til Norges tab - er ikke meget varieret. Bedømmelsen er her så enstemmig hård, at man undrer sig over den popularitet, han kunne opretholde hos folket. Vaupell er naturligvis ikke blind for kronprinsens gode hjerte og helt gode forudsætninger for at foranledige forbedringer på begrænsede områder (f.eks. militære skoler), men som hærfører og statsmand behandler Vaupell ham nærmest med hån.

Holms bedømmelse af kronprinsen er ret positiv, men efter at han blev konge, er Holm nærmest på linie med Vaupell. Johansen ligger ikke langt fra Holm, når han i sin efterskrift siger: "Hvad Fr. VI havde naaet i Henseende til Hærens Opbygning var overordentligt kunde være blevet et skarpt Sværd i sin Førers Haand". Johansen slutter, efter at have anført, at krigsårene 1807-14 havde bibragt folket indtrykket af, at rustningerne havde været forgæves, når hæren udrettede så lidt, således: "Herved led ikke alene det indre Liv, som var skabt i Hæren, men også Interessen for den og den Sammenknytning mellem Folk og Hær, som var opstaaet. Hvad der paa denne Maade var tabt, ikke fordi Hæren svigtede, men som Følge af en Politik, der ikke forstod at udnytte Rigernes militære Kraft, kunde trods Frederik VI^S store Anstrengelser ikke genoprettes i den følgende Fredsperiode".

Kronologisk oversigt over perioden 1758-1814

- 1758 Efter traktat m. Frankrig samles hær på 24.000 md. i Holsten.
- JAN 1761 St.-Germain indkaldes og udnævnes til 2. generalfeltmarskal. Frem-sætter sin kritik af hæren og første reformforslag.
- JUL 1762 St.-Germain overgeneral. Rykker m. hæren ind i Mecklenburg. De sto-re rustninger medfører ekstraskatter.
- 1763 Generalkrigsdirektoriet oprettes, St.-Germain præsæs.
- 3 AUG - Forordning bl.a. vedr. normalbudget og omordning af artilleriet og Ingeniørkorpset, først offentliggjort i SEP.
- 13 APR 1764 Forordning om at forberede "publicum" på den nye hærordning. "Fødestavnspligten".
- JAN 1766 Chr. VII efterfølger Fr. V.
- 20 JAN - St.-Germain afskediges som præsæs i direktoriet, nominelt stadig øverstkommanderende.
- SEP - Direktoratet ændres til "Vort høje Krigsraad".
- MAR 1767 St.-Germain vender tilbage.
- 26 MAR - Kongen godkender St.-Germain's forslag bl.a. om afgivelse af natio-nale rekrutter til linieregimenterne.
- 22 NOV - St.-Germaib afskediges 2.gang og forlader i DEC landet.
- 13 DEC 1769 Forbund mellem Rusland og Danmark-Norge.
- 1771 St.-Germain kaldes atter til Kbhvn., hvor han modtages med æresbe-
visninger. Forlader kort efter landet for stedse.
- 19 FEB 1772 Struensees fald.
- 12 AUG 1773 Ny forordning vedr. hoveriet.
- 1 OKT - Kgl. resolution om dansk kommandosprog i hæren.
- 16 NOV - Mageskiftet fuldbyrdes i Kiel, 10 DEC i Oldenburg.
- 3 MAR 1774 Hærlov: Hovedsagelig national udskrivning, udenlandsk hvervning
forlades.
- 15 JAN 1776 Lov om indfødsretten.
- 14 APR 1784 Regeringsskifte. Kronprinsen tager magten.
- 1785 Ny hærordning.
- 20 JUN 1788 Stavnsbåndet lempes, ophævelse fra 1800. Udskrivning til hæren ef-
ter folketal.
- 24 SEP 1788 Diversion fra den norske grænse ind i Båhuslen.
- JUL 1789 Fred med Sverige. Rusningerne har fordærlig indflydelse på fi-
nanserne.
- 11 DEC - Prins Carl af Hessens forslag til ny hærplan får kgl. resolution.
- DEC 1800 Neutralitetsforbundet.
- JAN 1801 Frederiksværks frivillige bevæbnede Korps, landets første, opr.
- 2 APR 1801 Slaget på Rheden efter brud med England.
- 11 JUN 1802 Forordning vedr. Landeværnets endelige organisation.
- MAJ - Krig mellem England og Frankrig.
- 8 JUN - Ny hærplan.
- AUG - Dansk korps på 16.000 md. opstilles i Holsten u. kronprinsen, ef-
ter at franskmændene har besat Hannover.
- OKT 1805 Efter omfattende rustninger opstilles atter korps i Holsten.
- 17 JUN 1806 Rhinforbundet stiftes af Napoleon efter Det tyske Riges opløsning.
- 16 AUG 1807 Efter krav om alliance går englænderne i land i Vedbæk.
- 2-5 SEP - Københavns bombardement. Kapitulaton 7 SEP. Englænderne røver 17
linieskibe og 12 fregatter m.fl. fartøjer.
- OKT - Danmark-Norge slutter forbund med Frankrig.
- 20 JAN 1808 Generalstab oprettes.
- 15 FEB - Forordning vedr. ophævelse af landeværnet.
- 13 APR - Fr. VI efterfølger Chr. VII. Omtrent samtidig rykker Bernadotte op
i Jylland med et kombineret hjælpekorps på 23.000 md.
- 5 JAN 1813 Rigsbanken oprettes. Statsbankerøt.
- 10 JUL - Forbund med Napoleon. Korps u. Prins Fr. af Hessen stilles.
- 10 DEC - Træfningen ved Sehested.
- 14 JAN 1814 Kielerfreden. Norge afstås.

SAINT-GERMAIN^S biografi

Claude Louis de Saint-Germain fødtes 15. april 1707 i Franche-Comté. Efter at være opdraget hos jesuitterne i Bresse blev han i 1726 løjtnant i sin faders militsbataljon. Gil 1729 i kurpfalzisk tjeneste; fra 1732 i østrigst tjeneste, hvorunder han 1734 blev kaptajn og 1737 major i den kejserlige hær. Fra 1741 tjeneste som oberst i Carl af Bayerns hær, hvor han 1742 avancerede til feltmarskallløjtnant. I 1736 havde S-G. giftet sig med Ermegaard Margrethe v.d.Osten, datter af en dansk adelsdame i dennes ægteskab med en kurpfalzisk geheimeråd, der længe havde tjent i den danske hær som general.

1745 vendte S-G. tilbage til Frankrig, hvor han som "maréchal de camp" (generalmajor) deltog i Moritz af Sachsens tre flanderske felttog. Udmærkede sig ved glimrende føreregenskaber såvel her som i Syvårskrigen, hvor han bl.a. bidrog væsentligt til sejren ved Korbach 1760. S-G. havde et klart blik for det franske hærvæsens brøst og indsendte 1758 et reformforslag til krigsministeren; men det vakte ikke behag - S-G. var ilde lidt hos magthaverne på grund af sit selvbevidste væsen og sin skånselsløse kritik. Herefter tog han ophold i Holland.

Kun få af Frankrigs generaler kunne måle sig med S-G. i militære anlæg og krigserfaring, idet han havde deltaget i henved 50 træfninger og slag. Var elsket og beundret af soldaterne for sin tapperhed og sin aldrig svigtende omsorg for deres vel. Han beherskede enhver situation med overlegenhed, evnede at gennemskue fjendens planer og udnyttede enhver blottelse hos fjenden uden tøven.

Adskillige danske officerer havde tjent sammen med eller under S-G., det gælder folk som H.W. Schmettow, F. Numsen og P.E. Gähler. Allerede i 1759 henvendte J.H.E. Bernstorff sig forgæves til S-G. for at få ham til Danmark; i 1759 tilbød han sig selv, men hans fordringer blev anset for ublu.

S-G. havde imidlertid gode fortalere ved det danske hof, og i januar 1761 blev han ansat som dansk generalfeltmarskal med 14000 rdl. i årlig gage. I marts samme år fik han kommandoen over den danske hær, der i 3 år havde stået i her-tugdømmerne, og skønt hæren var mådeligt samarbejdet og havde betydelige mangler, nåede han dog et forholdsvis godt resultat. Da Rusland i juli brød freden, rykkede han ind i Mecklenburg, men kort efter styrtedes Zar Peter III, og fjendtlighederne indstilledes.

I februar 1763 indsendte S-G. på kongens opfordring en betænkning i relation til forskellige forslag, der tilsigtede at råde bod på hærens iøjnefaldende mangler. S-G. fremsatte mange nye og sunde tanker, og allerede i marts hædrede han med det blå bånd (Elefantordenen). Samme år oprettedes et Generalkrigsdirektorium (>: krigsministerium), hvori S-G. blev præsident. Hans reformforslag mødte imidlertid stærk modstand; medvirkende hertil var hans utålmodige iver og hans mangel på dybtgående kendskab til danske forhold. Hans selvrådighed skaffede ham mange fjender både i og uden for hæren. Da Chr. VII i januar 1766 kom på tronen, måtte S-G. afgive posten som præsident, men beholdt nominelt kommandoen over hæren og begav sig til sin ejendom Søllerødgaard.

S-G. kaldtes imidlertid tilbage i marts 1767 som præses og fik i sommerens løb gennemført en del reformer. Men allerede i november samme år måtte han trække sig tilbage mere af politiske end af militære grunde. S-G. havde ikke kunnet afholde sig fra at intrigere mod Bernstorff under dennes forhandlinger med Rusland om det holsten-gottorpske spørgsmål, og den russiske gesandt optrådte nu så voldsomt, at kongen pålagde S-G. at forlade landet - dog med en rundelig pension.

Kort efter hans afgang i 67 udarbejdede direktoriet en redegørelse for hærens tilstand, der altså var en vurdering af det saint-germainske styre. Redegørelsen betegnede tilstanden som i det hele tilfredsstillende; organisation og uddannelse var blevet mere krigsmæssig, og det nationale element betydelig styrket. Men de varigste minder S-G. satte sig i Danmark var dog udslagene af hans ægte humanitet: Omhu for den menige soldat og underofficeren, bedre lønning og indkvartering m.v.

Efter et længere ophold i Worms - S-G. var en mangesidig begavelse med vidtspændende interesser: oldtidsforfattere, matematik, historie, filosofi og musik -

tog han til sin fødestavn. Herfra sendte han i oktober 1770 et udkast til en hærplan, som Struensee gik ind for. Juli 1771 kaldtes S-G. atter til København, idet man ønskede, at han skulle fortære sin pension i landet. Han deltog ikke i begivenhederne omkring Struensees fald og forlod i maj 1772 Danmark for stedse.

Ved fejlslagne spekulationer mistede han sin formue og levede et par år tilbage trukket og fattigt i Elsass. Da blev han i 1775 af Ludvig XVI udnævnt til Frankrigs krigsminister og gik ufortrødent i gang med de samme ideer om hærorganisation og -administration, som han havde fremsat i Danmark. Men hans hensynsløse kritik og hvasse tunge beredte ham mange krænkelser og tilsidesættelser. Ved sin afgang efter 2 års virke fik han stor pension og fribolig; året efter - 15. januar 1778 - døde han efter i sit fædreland at have lidt lignende skuffelser som i Danmark.

Forordningen af 20. juni 1788

- i uddrag -

- a. Soldatertjenesten skal fremtidig ydes som en almen personlig pligt for bondestanden overfor konge og land. Godsejere fritages for forpligtelsen til at stille soldater, men fratages retten til at udstede fripas og i almindelighed til på dette område at bestemme over bønderne. Udtagelsen til soldat skal fremtidig ske på grundlag af folketallet, ikke efter hartkorn; fortrinsvis ved udskrivning blandt de yngste, de tyveårige, evt. ved lodtrækning, hvis en aldersklasse ikke helt medtages.
- b. Fra år 1800 ophører alt stavnsbånd til godserne. De, der nu er fyldt 36 år eller har udtjent som soldat eller er utjenstedygtige, er straks fri. De, der nu er under 14 år, skal kun de følgende tre måneder være bundne til godserne og kan herefter tage ophold, hvor de vil indenfor et vist område (et par amter), men skal melde af- og tilgang. De mellem 14 og 36 år skal forblive på godset, indtil de har udtjent som soldat eller er fyldt 36 år.
- c. Indførelsen i lægdsrullen (reserverullen) sker allerede fra fødslen, og lægds mændene skal til enhver tid holde rullen jævnført for deres lægds område, godsejerne for deres. Værnepligten begyndte med det 20. år. Fritagne var adelens, præsternes og skoleholderens børn samt børn af gårde på 200 tdr. land og derover; endvidere gårdmænd og gårdfæstere, når de ikke var udskrevne inden deres 28. år¹⁾. Yngre gårdejere - eller fæstere, der udskreves, kunne stille en anden egnet i deres sted.
- d. Tjenestetiden i landmilitsen skal efterhånden nedsættes til 8 år og kan ikke afkortes uden ved gårdfæste efter faders dødsfald.
- Efter konfirmationen skal det unge mandskab af sessionen tages i ed på, ikke uden tilladelse at ville forlade "distriktet". Ved sessionen skal hele det voksne mandskab, men navnlig det under 24 års alderen, være tilstede. Den til "landsoldat" udskrevne karl får under tjenestetiden en særlig godtgørelse af 5 rdl. årlig. "Landrekutterne til geworben tjeneste" (årsvederlag 7 rdl.) skal ligesom landsoldaterne udtages i forhold til folkemængden og blandt de mest tjenstedygtige. Når landsoldaten havde tjent i 24 år, fik han "bifæste".
- e. De tidligere forordninger vedr. landmilitsen skulle forblive gældende, for såvidt de ikke stod i modstrid med den nye forordning.

Regimenterne måtte ikke hverve blandt landbefolkningen. -

Generalitetet fandt sig hurtigt i de ændrede forhold, hvad man så meget lettere kunne, som forordningen ikke på noget punkt trådte hærens virkelige interesser for nær. Et kolossalt arbejde fulgte stavnsbåndsforskriften, nemlig en fuldstændig reorganisation af lægdsvesenet og udskrivningsområderne samt regimentsdistrikterne efter folketallet. Dette arbejde, der også omfattede udpegning af nye lægds mænd, og som forestodes af Colbjørnsen og generalkrigskommissær Wildenradt, var tilendebragt på godt tre år. Wildenradts efterfølger Driberg fremlagde siden et meget omfattende statistisk materiale. Reservelisterne omfattede 204.203 md., foruden dem, der alt havde fæstet gård. Fordelingen landsdelene imellem var: Sjælland m.v. - 73.000; Fyn - 30.000; Jylland - 100.000. Skønt man ved udskrivning til landsoldat gik ned til legemshøjden 61 tommer, blev antallet af undermålere dog over 150.000! "Rømte under 36 år" var 2316. Antallet af dem, der "søger deres næring på søen", var 13.313 md.

1) Nogle år senere føjedes hertil enkers og gamle gårdmænds ældste sønner (gammelmandssønner).

Sehested 1813

Den 18. oktober 1813 sluttede tredagsslaget ved Leipzig med Napoleons nederlag. Den fransk-danske hær, der under marskal Davout havde kæmpet i Nordvest-tyskland, blev efter slaget ved Leipzig af en tysk-russisk-svensk styrke presset mod nordvest. I begyndelsen af december måtte Davout skille sig fra det lille danske korps - Auxilliærkorpset 1813 - og søge mod Hamborg.

Auxilliærkorpset på en halv snes tusind mand under prins Frederik af Hessen var nu alene om at forsvare det danske monarkis sydgrænse. Den 8. december nåede korpset efter hæderfulde træninger ved Boden og Bornhøved Kiel. Et fjendtligt korps på 16.000 mand omfattende en svensk-mechlenburgsk, en russisk-tysk og en engelsk-tysk division alt under general Wallmoden stødte imidlertid frem vest for det danske korps, og større fjendtlige styrker fulgte efter.

Prins Frederik besluttede at gå mod fæstningen Rendsborg, i stedet for at vige nordud, selv om han vidste, at han næppe kunne nå frem uden kamp, idet mindre styrker allerede havde overskredet Eiderkanalen mellem Kiel og Rendsborg. Den 9. december forlod Auxilliærkorpset Kiel og kom godt over Ejderkanalen, hvorefter natten tilbragtes i og syd for Gettorp. Imidlertid var artilleriets reservepark, der var sendt i forvejen mod Rendsborg, i løbet af den 9. stødt på dele af fjendens avantgarde i Holtsø. Alligevel fastholdt prins Frederik sin beslutning om at gå mod vest til Rendsborg.

Det var den 9. Wallmodens indtryk, at det danske korps ville gå mod nord-vest, hvorfor general Dørnberg fik ordre til med sin division den 10. at støde mod nord for at nå Egernførde før de danske (se skitsen side 2).

Wallmodens øvrige styrker skulle så følge efter over broen ved Kluwensick. I Sehested, 3 km nord for Kluwensick, måtte Wallmodens stød mod nord og prins Frederiks march mod vest skære hinanden, og her fandt da også sammenstødet sted 10. december. De to modstandere var omtrent jævnbyrdige, på dansk side 15 bataljoner, 12 eskadroner og 35 kanoner mod Wallmodens 17 bataljoner, 19 eskadroner og 24 kanoner.

Den 10. et par timer før dag gry brød de danske styrker op fra deres natkvarter og begyndte marchen i let frostvejr. Ved dag gry blev det tøvejr, og snart var alle veje et næsten ufremkommeligt ælte. Korpsets marchorden var: Lette brigade (gen.Lallemand)¹⁾, 1. brigade (gen.Schulenburg), korpsstab, 2. brigade (gen.Lassen) og train.

Ved 7-tiden tog dele af lette brigade, der var nået tæt øst Holtsøen forpartulje af et russisk-tysk husarregiment tilfange, og afhøringen af disse fanger oplyste, at fjendens hovedstyrke var ved at passere Ejderkanalen, og at hans avantgarde over Haby var på vej mod Egernførde. Rytteri fra lette brigade og en bataljon sendtes straks efter den fjendtlige avantgarde, hvis train og bagtrop toges lidt nordvest for Holtsø. Denne flankesikring forstærkedes hurtigt med tre bataljoner fra 1. brigade.

Medens resten af lette brigade med batteriet Gerstenberg tog opstilling lidt vest for Holtsø, kaldtes 1. brigades tre jægerkompagnier frem og kastede under livlig skydning hovedstyrken af det nævnte fjendtlige rytterregiment tilbage mod Sehested. På grund af ammunitions mangel måtte jægerne gå tilbage til Holtsø. Imidlertid rykkede et par fjendtlige bataljoner frem gennem Sehested. Klokken var da godt 9, og den af prins Frederik formerede angrebsstyrke - ialt godt 5 bataljoner - indledte sit angreb langs vejen mod Sehested støttet af batteriet Gerstenberg nordvest for Holtsø. Batteriet Koye fulgte angrebet, gik tæt foran byen i stilling og støttede på klods hold angrebet gennem byen.

1) Ved felttogets begyndelse var han afgivet af Davout som forbindelsesofficer, men "groede" hurtigt fast i det danske korps, hvor han blev overordentlig værdsat af høj som lav. Kendt fra Blichers noveller som "generalen med de røde bovser".

Hovedstyrken af 2. brigade opmarcherede derefter i Sehesteds nordlige del, medens trainet begyndte at passere byen. Da de første vogne svingede ind på Rendsborgvejen, havde de sidste endnu ikke forladt Holtsø. Lette brigades rytteri og batteriet Gønner sluttede op nord for vejgaflen i Sehested.

I de næste tre timer til henad kl. 14 førtes fra begge sider en række stød og modstød omkring vejen fra Sehested til Østerradebroen over Gl. Ejder. Et fjendtligt stød med en bataljon nåede Sehesteds sydkant støttet af to hannoveranske kanoner, men blev mødt af et modstød af Fyenske regiment lette Dragoner, der rev den fjendtlige bataljon op og bragte endnu to bataljoner til flugt samt førte til erobringen af de hannoveranske kanoner. Dragonernes angreb fulgtes op af fodfolket, der tog mange fanger.

Nu gik 2. brigade frem til en stilling på tværs af vejen lidt syd for byen, og det meste af artilleriet bragtes i nye stillinger i byens sydkant. Noget over 12 sattes et tysk modangreb med et husarregiment an, der løsgjorde de splittede tyske bataljoner, og Wallmoden sendte to nye frem, men deres angreb gik i stå i den danske artilleriild. Da satte prins Frederik atter et rytterangreb ind, denne gang med sine husarer, der i farten rev de fynske dragoner med. Attaken brød igennem første tyske linie og løb på en tilbagegående bataljon, der i vild flugt søgte mod Østerrade-broen.

Herefter satte Wallmoden en ripost ind med et regiment mechlenburgske ridende jægere, der attackerede op ad Sehestedvejen, men blev totalt oprevet i ilden fra en bataljon af Slesvigske og en af Fynske Regiment.

Ved 13-tiden opgav Wallmoden at tage Sehested ved et frontalt angreb og søgte med et par bataljoner at angribe byen fra sydvest. Dette angreb mødtes af to kompagnier af II/Fynske Regiment støttet af et halvbatteri Friis, der trængtes hårdt. Situationen var kritisk, men netop da indtraf tre bataljoner af den styrke, der var sendt efter den fjendtlige avantgarde i den tidlige morgen.

Direkte fra marchen gik disse bataljoner - bl.a. I/Dronningens Livregiment - direkte over i et bajonetangreb støttet af batteriet Friis, som fulgte med frem. Ved 14-tiden var de fjendtlige bataljoner kastet tilbage til Østerrade-broen. På dette tidspunkt satte prins Frederik sin sidste friske rytterstyrke ind i en attacke mod broen, der passeredes, men på Gl.Ejderøen modtoges rytterne af en så voldsom skytteild, at de måtte vende om og søge mod Sehested. Kamphandlingerne ved Sehested sluttede med en artilleriduel over kanalen.

Da fjenden havde trukket sig syd for Ejderkanalen, trak prins Frederik sine styrker tilbage gennem Sehested, og dækket af en arrieregarde nåede Auxilliær-korpset med 600 fanger i nattens løb ind bag Rendsborgs skærmende volde. Kampen havde været langvarig og hård, og dog var de danske tab ikke overvældende: 17 sårede og 3 fangne officerer, og 531 underofficerer og menige, hvoraf 319 sårede og 66 faldne. På fjendens side var tabene 42 officerer (22 sårede og faldne) og omkring 1100 underofficerer og menige (ca. 500 sårede og faldne). De faldne fjender jordedes, hvor de faldt, og det samme har sikkert været tilfældet med de danske faldne, for kun et par grave er kendt. De hårdt sårede danske førtes til Rendsborg, hvor en del afgik ved døden. En gravsten på Garnisons Kirkegård vidner herom.

For ånden i den danske hær var den smukke sejr af den største betydning. Vore pjaltede og efter et langt felttog udmattede soldater havde hævdet sig ærefuldt over for en nærmest overlegen fjende. Ingen enhed havde villet stå tilbage for de andre, og alle danske enheder havde på et eller andet tidspunkt gjort en afgørende indsats. Prinsens fortegnelse over enkeltpersoner, der "have fortrinligt udmærket sig", omfatter 200 navne på officerer, underofficerer og menige. Samarbejdet mellem våbenarterne havde været særdeles effektivt, og føringen såvel fra prins Frederiks som fra de lavere føreres side havde været fast og hensigtsmæssig. Kong Frederik VI betegnede kampen som "den brillante affære".

Yderligere er der det bemærkelsesværdige ved Sehestedkampen, at jyder, fynboer og slesvigere for sidste gang kæmpede side om side med holstenere og oldenborgere. Otte år efter slaget rejstes i Sehested by et af vore smukkeste og værdigste militære mindesmærker ved bidrag fra kongehuset, officerskorpset, slesvigske og holstenske byer samt enkeltpersoner.

På en af de bronzeplader, der pryder obeliskens firsidede basis er de deltagende tropper anført således:

ARTILLERIE

III BATTERIEN) v.d.DAN. u. HOLST:
I = =) BRIGADE combinirt²⁾

CAVALLERIE

IV ESCADR: FUHN:LEICHTE DRAGON²⁾
IV = = HOLSTEIN: REUTER
II = = HOLSTEIN: HUSAREN²⁾
II = = POLNISCHE LANCIERS

INFANTERIE

Iste BATL: KONIGIN LEIB REGIMENT²⁾
I u II^{te} = FUNSCHE REGIMENT²⁾
Iste = III^{te} JUTSCHE REGIMENT²⁾
I IIuIV^{te}= OLDENBURG:REGIMENT
IuII^{te} . HOLSTEIN:REGIMENT
II^{te} = SCHLESWIGSCHE JÄGER
IuII^{te} = HOLST:SCHARFSCHUTZEN

Umiddelbart synes det mærkeligt, at et dansk monument har fået tysk tekst¹⁾, men det må erindres, at riget dengang var tosproget, og de sydlige afdelinger var tysktalende. Ejendommeligt forekommer også nu anvendelsen af romertal som mængdetal. Otte af den danske hærs nuværende regimenter kan føre deres historie tilbage til de i fægtningen deltagende enheder.

Et par omstændigheder bør nævnes i tilslutning til denne redegørelse.

Først, at prins Frederik efter freden måtte kæmpe bravt med myndighederne for at slippe for at aflevere de erobrede hannoveranske kanoner til omsmelting - riget fattedes jo penge. Til sidst greb kongen ind, og nu står kanonerne på Tøjhusmuseet.

Dernæst, at afsløringshøjtideligheden var interessant derved, at den tale, som indsamlingskomiteens formand - kaptajn Krohn³⁾ - holdt, havde et indhold, hvor modsætningen mellem tysk og dansk, for første gang kom til orde i officerskredse.

1) Iøvrigt er teksten på en anden af bronzepladerne: Den X DECEMBER 1813.

2) Flg. nuværende enheder nedstammer fra de daværende: Kronens Artilleriregiment og Sjællandske Artillerireg., Jyske Dragonreg., Gardehusarreg., Dronningens Livreg., Kongens Fodreg., Falsterske Fodreg., Slesvigske Fodreg.

3) Senere kendt som general for oprørerne i slaget ved Bov 1848.

